

Grey Scale #13

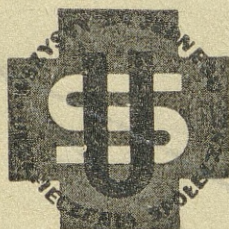

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

EDWARD ARNEKKER

UBEZPIECZENIA SPOŁECZNE
ZAGRANICĄ

WYDAWNICTWO ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH
WARSZAWA 1938

Blue

Cyan

Green

Yellow

Red

Magenta

White

3/Color

Black

Colour Chart #13

Centimetres

Inches

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

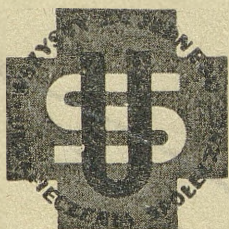
35

36

EDWARD ARNEKKER

**UBEZPIECZENIA SPOŁECZNE
ZAGRANICĄ**

WYDAWNICTWO ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH

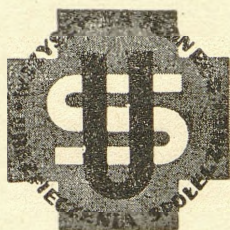
WARSZAWA

1938

EDWARD ARNEKKER

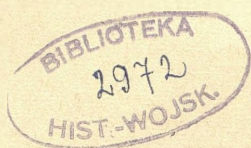
N 1427

UBEZPIECZENIA SPOŁECZNE ZAGRANICĄ

WYDAWNICTWO ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH
WARSZAWA

1938

O ubezpieczeniach społecznych w Polsce i zagranicą.

WSTĘP.

„Ubezpieczenia społeczne — czytamy w książce profesora Krzeczковского (Przewodnie idee ubezpieczeń społecznych) — powstały w okresie wielkich zmagających szerokie sfery pracowni-
czych i są rezultatem wielkiej myśli przezorności społecznej i dążności zabezpieczenia sobie niepewnego jutra na-
jemnych pracowników. U samego zarania ustroju kapitali-
stycznego, który z taką bezwzględnością przeciwstawił so-
bie dwie klasy społeczne, rodzi się idea zabezpieczenia bytu
pracowników najemnych, tworzą się i powstają plany i urządze-
nia praktyczne, mające usuwać zło materialne najgroźniejszych
stron życia pracownika najemnego, starości, niedołęstwa, cho-
roby, braku pracy, wdowieństwa, sieroctwa itd“.

Do jakich rezultatów dochodzą ubezpieczenia społeczne
w swym rozwoju dziejowym w różnych krajach europejskich,
w jakim stosunku znajdują się urządzenia ubezpieczeń społecz-
nych w Polsce do takich samych urządzeń bliższych i dalszych
sąsiadów w Europie — mówi w sposób popularny niniejsza
praca.

UBEZPIECZENI A UBEZPIECZENIA SPOŁECZNE.

Ubezpieczeni w stosunku do ogółu ludności i zawodowo czynnych.

Rozwój ubezpieczeń społecznych w Polsce niepodległej pozostaje w ścisłym związku z rozwojem ubezpieczeń społecznych wogóle a ubezpieczeń w krajach europejskich w szczególności. Aby zorientować się w pozycji jakie zajmują nasze ubezpieczenia w ramach systemów ubezpieczeniowych, należy dokonać systematycznego przeglądu ubezpieczeń w krajach europejskich, uwzględniając przy tym ich tendencje rozwojowe. Istnienie dzisiaj powiązania systemów ubezpieczeniowych w skali międzynarodowej — nie ulega wątpliwości i ostatnio powiązania te coraz bardziej się zacieśniają; poznawszy więc w tych warunkach ubezpieczenia krajów europejskich, będziemy mogli zdać sobie sprawę, jaka jest pozycja tych ubezpieczeń wśród innych, a przede wszystkim, czy w dzisiejszym, tak gwałtownym wyścigu państw na wszystkich polach pracy, znajdujemy się na odcinku ubezpieczeniowym w przednich szeregach, czy też pozostajemy opóźnieni w rozwoju.

Niniejsza broszura jest przeznaczona dla tych, którzy chcą sobie wyrobić pogląd na stan ubezpieczeń w krajach europejskich. Musimy jednak uprzedzić czytelnika, że porównywanie ubezpieczeń polskich z zagranicznymi nie jest łatwe, ponieważ

Ubezpieczeni a ludność.

K r a j e	Ubezpieczeni w milionach			Ludność w milionach	
	od wypadku	choroby	inwalidztwa i starości	ogółem	zawodowo czynna
1. Niemcy	26,5	22,3 ¹⁾	21,1	65,2	32,3
2. Austria	1,6	1,6 ²⁾	1,2	6,8	3,2
3. Czechosłowacja ³⁾	2,0	3,3	2,5	14,7	7,0
4. Włochy	9,7	1,8	6,3	41,7	17,4
5. Węgry	1,4	0,9	0,7	8,7	3,8
6. Anglia	17,0	17,7	19,2	46,1	19,0
7. Holandia	1,4	.	3,1	7,9	3,2
8. Szwajcaria	0,6	1,9 ⁴⁾	0,5	4,1	1,9
9. Dania	0,6	2,8 ⁵⁾	2,3	3,6	1,6
10. Szwecja	1,6	1,2	3,9	6,2	3,2
11. Norwegia	0,13	0,7	0,13	2,8	1,2
12. Luksemburg	0,04	0,05 ⁶⁾	0,05	0,3	0,12
13. Belgia	.	1,3 ⁷⁾	2,2	8,2	3,2
14. Finlandia	.	0,07	0,01	3,7	1,7
15. Łotwa	0,1	0,18	—	1,9	1,2
16. Estonia	0,05	0,04	—	1,1	0,4
17. Grecja	—	0,44		4,8	2,7
18. Francja	—	8,8		41,2	21,6
19. Rumunia	.	0,8		18,1	10,3
20. Portugalia	—	0,5		6,8	4,0
21. Bułgaria		0,25		5,5	3,0

¹⁾ co wynosi około 30% ludności, nie uwzględniając tego że i członkowie rodzin korzystają ze świadczeń;

²⁾ wraz z rodzinami korzysta z ubezpieczenia chorobowego 52% ludności (3,5 miliona osób);

³⁾ ogólna liczba ubezpieczonych w roku 1935-ym wyniosła 3,3 miliona, a wraz z rodzinami — około 7 milionów, czyli prawie połowa całej ludności Czechosłowacji;

⁴⁾ od choroby jest ubezpieczone 46% ludności;

⁵⁾ stanowi to do 90% ludności dorosłej, a 77% ludności ponad 14 lat wieku;

⁶⁾ ubezpieczeni od choroby stanowią 17,44% ogółu ludności a z rodzinami — około trzeciej części ludności;

⁷⁾ na 1.277 tysięcy członków Kas wzajemnej pomocy, do świadczeń jest uprawnionych 2.895 tysięcy osób, czyli na członków rodzin przypada 1.618 tysięcy osób.

na aktualny stan danego ubezpieczenia składa się bardzo wiele elementów, które nie zawsze dają się łatwo uchwycić, a przede wszystkim — dokładnie wymierzyć. To też wszelkie porównania należy dokonywać z wielką ostrożnością i z zastosowaniem możliwie dokładnie przemyślanych metod, pamiętając zawsze o tym, że istotny rozwój ubezpieczeń społecznych zależy przede wszystkim od stopnia uświadomienia najszerszych sfer ubezpieczonych.

Jednym z ważnych elementów, jakie należy brać przede wszystkim pod uwagę — to l i c z b a u b e z p i e c z o n y c h. Wobec rodzącej się wątpliwości, czy sama liczba ubezpieczonych może dać pogląd na to, czy ubezpieczenie w danym kraju przoduje, czy też jest dystansowane przez inne kraje, dochodzimy do przekonania, że liczby ubezpieczonych należy porównywać na tle ogólnej liczby ludności, biorąc jednocześnie pod uwagę jaki udział wśród ogółu ludności stanowi ta część, która jest zatrudniona, a więc — czynna zawodowo. Idąc tą drogą należałoby oprzeć się przede wszystkim na trudnych zresztą do uzyskania liczbach pracowników najemnych dla każdego kraju, ponieważ ubezpieczenia są przeznaczone dla tej kategorii pracujących, pomimo tego, że nieliczne zresztą dzisiaj kraje próbują rozszerzyć ubezpieczenia społeczne i na pewne kategorie, przeważnie bardzo słabych gospodarczo, samodzielnie pracujących.

W wyżej przytoczonym zestawieniu ograniczymy się do podania przybliżonej liczby ubezpieczonych według głównych ryzyk w poszczególnych krajach z podaniem ogólnej liczby ludności oraz ludności czynnej zawodowo.

P o w s z e c h n o ś ć u b e z p i e c z e n i a s p o ł e c z n e g o.

Niektóre kraje wykazują znacznie większy rozwój ubezpieczeń społecznych aniżeli inne, co jest w znacznym stopniu wynikiem p o w s z e c h n o ś c i ubezpieczeń społecznych. Mówiąc o powszechności, trzeba zwrócić uwagę na to, że w niektórych krajach ubezpieczenia społeczne są wprowadzane dla

wszystkich — tj. tak pracowników jak i nie zaliczających się do warstwy najemnych pracowników, o ile tylko ich dochód nie przekracza pewnej granicy, w innych natomiast krajach i to w większości — ubezpieczenia dotyczą tylko pracowników najemnych. Ponieważ jednak w pierwszej kategorii krajów ubezpieczenia społeczne są przeważnie dobrowolne, przeto stosunek liczby ubezpieczonych do liczby ludności jest nader różnorodny. Do krajów posiadających pierwszy rodzaj ubezpieczenia, który moglibyśmy nazwać „ubezpieczeniem narodowym” — zaliczyć należy: Finlandię, Holandię, Szwajcarię, Danię i Szwecję. W innych krajach ubezpieczenia społeczne dotyczą w zasadzie pracowników najemnych. Jednakże tak w jednych jak i w drugich krajach ubezpieczenia mogą objąć większy lub mniejszy odłam ludności w zależności od tego, w jaki sposób ustawodawstwo ubezpieczeniowe ustala wiek do ubezpieczenia. W Finlandii na przykład ubezpieczeniem inwalidzkim i starczym, projektowanym ostatnio, mają być objęci wszyscy mieszkańcy poczynając od 18 do 65 lat. W Holandii — w projekcie ubezpieczenia ludowego obejmującego ryzyka wypadkowe i starcze — mają być objęte te same kategorie ludności, to jest od 18 do 65 lat. Szwajcaria wprowadziła ubezpieczenie starcze i członków rodziny dla wszystkich osób od 19 do 65 lat. W Danii składki do ubezpieczenia inwalidzkiego mają wpłacać wszyscy członkowie kas chorych od 18 do 62 lat. W Szwecji w ubezpieczeniu starczym i inwalidzkim wprowadzonym w roku 1913 płacą składki wszyscy od 16 lat do 66 lat, a więc w nieco szerszym zakresie, aniżeli w krajach poprzednich.

Powszechność ubezpieczenia w krajach, które stosują je wyłącznie do pracowników najemnych, różni się także nieco w zależności od zakreślonych granic—górną i dolną—wieku osób, których przymus ubezpieczenia obejmuje; a więc np. w Norwegii prawo z 1913 roku o ubezpieczeniu chorobowym obejmuje wszystkich pracowników, poczynając od lat 15, tak robotników jak pracowników umysłowych, tych ostatnich jednak tylko te kategorie, których dochód roczny nie przekracza sumy 6.000 koron. W Czechosłowacji obejmuje ubezpieczenie ogólne wszy-

stkich pracowników od 14 do 60 lat. W Anglii, gdzie dotychczas byli ubezpieczeni od choroby wszyscy robotnicy od 16 roku życia, niedawno obniżono wiek ten do lat 14. We Włoszech ubezpieczeniem na wypadek inwalidztwa objęto pracowników od 15 do 65 lat, natomiast w utworzonej dla zatrudnionych w handlu kasie ubezpieczenia chorobowego należeć będą osoby od 15 do 60 lat wieku.

Na powszechność ubezpieczenia wszystkich gałęzi ubezpieczeń społecznych wpływa w pewien sposób ustalenie dolnej granicy wieku przewidzianej w tym ubezpieczeniu. Otóż granica ta jest różna w zależności od kraju i ostatnio bywa obniżana, co powoduje, że ubezpieczenia obejmą dotychczas nieobejmowane roczniki młodsze ludności przebywające w zatrudnieniu zarobkowym. Ostatnio obniżono np. w Anglii wiek ten dla robotników z 16 na 14 lat. W Portugalii, wprowadzając niedawno ubezpieczenie, ustalono obowiązek ubezpieczenia dla wszystkich osób od 14 do 50 lat, pozostawiając dla starszych roczników możliwość ubezpieczenia się dobrowolnego. W Polsce w ubezpieczeniu pracowników umysłowych obowiązek ubezpieczenia obejmuje wszystkich najemników od 16 do 60 lat wieku, bez względu na wysokość zarobku.

Ograniczaniem powszechności ubezpieczeń społecznych jest także wprowadzanie górnej granicy zarobkowej, powyżej której nie ma obowiązku należenia do ubezpieczenia: w szczególności przepis ten stosuje się do pracowników umysłowych, wśród których w pewnych krajach górne grupy zarobkowe w ten sposób zostały wyeliminowane spod obowiązku należenia do ubezpieczenia. Granice te bywają przy tym różne w zależności od ryzyka ubezpieczeniowego. A więc np. we Francji nie są obowiązani do ubezpieczenia ci spośród pracowników, którzy nie przepracowali w ciągu roku 90 dni, albo których zarobek roczny nie sięga sumy 1000 franków, a także gdy przekracza sumę 21.000 fr. oraz o ile ubezpieczony posiada jedno dziecko — sumę 25.000 franków. W Anglii do ubezpieczenia społecznego winni należeć wszyscy zaliczeni do pracowników fizycznych, a spośród pracowników umysłowych tyl-

ko ci, których zarobek roczny nie przekracza sumy 250 funtów. W Niemczech przymus ubezpieczenia ustaje przy zarobku 3600 marek dla pracowników umysłowych w ubezpieczeniu chorobowym, we Włoszech w inwalidzkim — poniżej 800 lirów miesięcznie, na Węgrzech — powyżej 3600 pengö, w Holandii w chorobowym — dla wszystkich pracowników — powyżej 3000 guldenów, w inwalidzkim — wszystkich ponad 14 lat zarabiających do 2000 guldenów, w Norwegii — powyżej 5400 koron rocznie, na Litwie — powyżej 1000 litów miesięcznie. I w Polsce wyeliminowano ostatecznie od obowiązku ubezpieczenia od choroby te osoby, których zarobek wynosi powyżej 725 złotych miesięcznie. Zaznaczyć należy, że w niektórych krajach przymus należenia do ubezpieczeń długoterminowych np. inwalidzkiego i starczego dotyczy osób o innym maksimum zarobkowym, aniżeli w ubezpieczeniu chorobowym. Np. na Węgrzech przymus ustaje powyżej 6000 pengö.

W niektórych krajach liczba ubezpieczonych jest prawie zbliżona do liczby ludności zawodowo czynnej, wśród której znajdują się i samodzielni, niepodlegający obowiązkowi ubezpieczenia. Krajów takich znajdujemy co prawda niewiele, w większości wypadków ubezpieczeni stanowią tylko pewną większą lub mniejszą część tych, którzy wchodzi w skład zawodowo czynnych. Nie we wszystkich krajach liczby ubezpieczonych według poszczególnych ryzyk są zbliżone do siebie; w niektórych liczby ubezpieczonych w jednym ubezpieczeniu (np. w wypadkowym), są znacznie wyższe od liczb ubezpieczonych w innym ubezpieczeniu. Wobec tego, iż różny zakres osób należy do różnych gałęzi ubezpieczeń, tylko w niektórych krajach liczba ubezpieczonych od różnych ryzyk zbliżona jest do siebie (np. w Anglii).

Ubezpieczenie społeczne przymusowe a dobrowolne.

Zwrócić tutaj trzeba uwagę na to, czy dane ubezpieczenie jest przymusowe czy też typu dobrowolnego. W pierwszym wypadku mamy do czynienia przeważnie ze stosunko-

wo znacznie wyższymi liczbami względnymi ubezpieczonych, w tych zaś krajach, które zachowały u siebie system ubezpieczeń oparty na dobrowolnym przystępowaniu członków, liczby ubezpieczonych w stosunku do ogółu ludności są znacznie niższe i ubezpieczenie to odgrywa wobec tego znacznie mniejszą rolę społeczną. O ile ubezpieczenie dobrowolne w zasadzie wykazuje tak wiele dobrych stron, to jednak prawie wszędzie, gdzie ono istnieje, potrafiło skupić tylko niewielką część ludności; to też pod względem znaczenia społecznego nie może być porównywane z ubezpieczeniem przymusowym. W wypadkach wyjątkowych widzimy jednak, że ubezpieczenie to w stosunku do ogółu ludności zgromadziło bardzo wielu ubezpieczonych; jest to dowód wielkiego wyrobienia społecznego ludności w danym kraju, w którym ubezpieczenie społeczne oparte jest na zrozumieniu znaczenia samopomocy społecznej i solidarności zbiorowej w dziedzinie ochrony przed ryzykami losowymi.

RODZAJE UBEZPIECZEŃ I ICH EWOLUCJA W RÓŻNYCH KRAJACH.

Wprowadzanie ubezpieczeń społecznych według krajów.

Dokonując przeglądu ubezpieczeń społecznych w różnych krajach, musimy się zatrzymać na chwilę na sprawie o k r e s u w p r o w a d z a n i a ubezpieczeń społecznych. Nie we wszystkich krajach ubezpieczenia społeczne weszły w życie od dawna, chociaż w niektórych z nich zaczęły one funkcjonować na wiele lat przed wojną. Rzecz prosta, że im młodsze jest ubezpieczenie, tym mniej jest ugruntowane, ponieważ potrzeba dłuższego okresu czasu, aby ubezpieczenia spopularyzować w świadomości mas i uczynić pozytywnym czynnikiem w kształtowaniu się życia społecznego. To też nic dziwnego, że w tych krajach, w których ubezpieczenia istnieją od lat kilkudziesięciu, a ochronę przed poszczególnymi ryzykami wprowadzano w miarę upływu czasu i w pewnej kolejności, tam ubezpieczenia społeczne oparte są na znacznie silniejszych podstawach, aniżeli w tych krajach, które wprowadzały ubezpieczenia społeczne dopiero w latach powojennych albo, co ma szczególne znaczenie — w ostatnich latach i to w dodatku w najszerszym zakresie — wszystkich ryzyk ubezpieczeniowych, ryzyk, których znaczenie i potrzeba nie są w tym samym stopniu oceniane przez ubezpieczonych. W rezultacie spotykamy się ze zjawiskami ta-

Ustawy ubezpieczeniowe w poszczególnych krajach uchwalane były w latach następujących:

K r a j e	Ustawy ub. wypadkowego i ub. od chorób zawodowych	ub. chorobowego macierzyńskiego i od gruźlicy	ub. inwalidzkiego, na starość i na wypadek śmierci	ub. na wypadek bezrobocia
1. Niemcy	W. - 1884 Ch. Z. - 1925	Ch. i M. - 1883	Rob. - I - 1889, Ś - 1911 Um. - 1913	1927
2. Austria	W. - 1887 Ch. Z. - 1928	Ch. i M. - 1888 (1928)	Rob. I. - S. - 1927 ¹⁾ Um. S. - 1906, I. - 1926	1920
3. Czechosłowacja	W. - 1887	Ch. i M. - 1919	Rob. I - S - Ś - 1924 Um. I - S - 1906 (1929)	1921 Dobrow.
4. Węgry	W. - 1907 Ch. Z. - 1927	Ch. i M. - 1891	Um. I - S - Ś - 1928	-
5. Francja	W. - 1898 Dobrow. Ch. Z. - 1919	Ch. i M. - 1928/30	S - 1910 ²⁾ I - S - Ś - 1928/30	1905 Dobrow.
6. Włochy	W. - 1898 Ch. Z. - 1929	M. - 1910 G. - 1927	I - S - 1919	1919
7. Anglia	W. - (1886) 1906 Dobr. Ch. Z. - 1906	Ch. i M. - 1911	S - 1908, I - 1911 Ś - (1908) 1925	1911
8. Irlandia	W. - 1886 Dobrow.	Ch. i M. - 1911	Ś - 1908, I - 1911 Ś - (1908) 1935	(1911) 1920
9. Szwecja	W. - 1901	Ch. i M. - 1910 Dobrow.	I - S - 1913	1934 Dobrow.
10. Holandia	Ch. Z. - 1921	Ch. i M. - 1913 Dobrow. ³⁾	I - S - Ś - 1913 ⁴⁾	1916 Dobrow.
11. Belgia	W. - 1903 Dobrow. Ch. Z. - 1927	Ch. i M. - 1930 Dobrow.	Rob. - I - S - Ś - 1924 Um. - I - S - Ś - 1925	1920 Dobrow.
12. Szwajcaria	W. - (1911 Dobrow.) 1918 Przymus.	Ch. i M. - 1911 Dobrow. G. - 1928 Dobrow.	I - S - 1925 Dobrow.	1924 Dobrow.
13. Estonia	W. - 1936	Ch. - 1912	Zaw. Wolne - I - S - Ś - 1935	-
14. Portugalia	W. - 1913 Dobrow.	Ch. - 1919 (1935)	I - S - 1935	1935
15. Grecja	W. - 1934 Dobrow.	Ch. - (1922) 1934	I - S - Ś - 1934	-

16. Jugosławia	W - (1910) 1922	Ch. i M. - (1910) 1922	Rob.-I-S-Ś-1922 ⁵⁾ Um.-I-S-(1906) 1922 ⁶⁾ I-S-Ś-1924	-
17. Bułgaria	W - 1924	Ch. i M. - 1918		1925
18. Finlandia	W - 1895 Ch. Z. - 1925	Ch. i M. - 1897	-	1917 Dobrow;
19. Łotwa	W - 1927	Ch. i M. - 1922	-	1931
20. Norwegia	W - 1894	Ch. i M. - 1909	-	1906 Dobrow.
21. Hiszpania	W - 1900 Dobrow.	Ch. i M. - 1929	S - 1919	1919 Dobrow.
22. Dania	W - (1898 Dobrow.) 1920 Przymus.	Ch. i M. - (1892 Dobrow.) 1933 Przymus.	I - 1921 Dobrow. S - Ś - 1922	1907 Dobrow.
23. Rumunia	W - 1912	Ch. i M. - 1912 G - 1937	I-S-(1912), 1933, Ś-1933	-
24. Litwa	W - 1925	Ch. - 1925	-	-
25. Rosja	W - (1912) 1922	Ch. i M. - (1912) 1922	I - S - Ś - 1922	1921 (zlikw. 1930)
26. Polska	W - 1924 Ch. Z. - 1920	Ch. i M. - 1920	Rob. - I - S - Ś - 1933 Um. I - S - Ś - 1927	Rob. - 1924 Um. - 1925

¹⁾ ma wejść w życie w roku 1938; ²⁾ weszło w życie tylko częściowo; ³⁾ weszło w życie w roku 1930; ⁴⁾ weszło w życie w roku 1919; ⁵⁾ weszło w życie 1.X.1937; ⁶⁾ weszło w życie 1.1.1938.

Znakowanie: ubezpieczenie wypadkowe - W.
 " od chorób zawodowych - Ch. Z.
 " chorobowe i macierzyńskie - Ch. i M.
 " od gruźlicy - G.
 " inwalidzkie, starcze, na wypadek śmierci - I - S - Ś.
 " pracowników umysłowych - Um.
 " robotników - Rob.
 " zawodów wolnych - Zaw. Wolne.

kimi, że o ile w jednym kraju rozwój ubezpieczeń idzie naprzód prawie bez wstrząsów i chwilowych załamań, to w innych droga rozwoju ubezpieczeń nie jest pozbawiona tych ujemnych stron, jakie powodują niekonsekwentne cofania się z raz obranej drogi.

Chronologiczne dane w uchwalaniu ustaw, dają nam wyżej przytoczone zestawienie, z którego widzimy, iż istnieją poważne różnice i w zasięgu ubezpieczeniowych ryzyk w poszczególnych krajach i w różnicy systemu ubezpieczeniowego w zależności od tego, czy przyjęto zasadę przymusu, czy też dobrowolności i następnie w zależności od tego, czy dana gałąź ubezpieczenia jest stosunkowo dawniej, czy niedawno wprowadzona.

W p r o w a d z a n i e u b e z p i e c z e n i a o d w y p a d k ó w.

Ubezpieczenie w y p a d k o w e, początkowo istniejące w formie odpowiedzialności pracodawców, wprowadzane było przeważnie w formie przymusowej: widocznym jest, że w świadomości szerokich mas ludności potrzeba tego ubezpieczenia rysowała się stosunkowo wyraźniej i nie przewyżczano tutaj zbyt wielkich oporów. W chwili obecnej to ubezpieczenie nie napotyka prawie na sprzeciwy, a korzyści, jakie daje, są niezaprzeczalne. Niektóre kraje (Francja, Anglia, Irlandia, Belgia, Grecja, Hiszpania, Portugalia) zachowały u siebie dobrowolność tego ubezpieczenia, gdzie indziej jest ono przymusowe. Rozpiętość jaka istnieje między chwilą obecną a rokiem wprowadzenia tego ubezpieczenia w różnych krajach jest bardzo znaczna. Niemcy mają je już od 54 lat, Grecja czy Estonia, wprowadziły to ubezpieczenie, co prawda na nowoczesnych zasadach oparte, zaledwie rok lub dwa lata temu. O ile więc w jednych krajach dalsza ewolucja tego ubezpieczenia przebiega prawie bez niespodzianek i staje się ono istotnym czynnikiem postępu społeczno - gospodarczego — to w innych

ubezpieczenia znajdują się dopiero w okresie zaczątkowym, nie pozbawionym tak charakterystycznego w tym czasie eksperymentowania i poszukiwania form, któreby pozwoliły na jego przyswojenie, przy zachowaniu odrębnego sposobu myślenia ludności danego kraju.

Choć ubezpieczenie wypadkowe obejmuje wśród innych rodzajów ubezpieczeń społecznych często najszersze odłamy ludności, to jednak stopień rozpowszechnienia tego ubezpieczenia nie wszędzie jest jednakowy, a to przede wszystkim dlatego, że pewne grupy ludności zostały w niektórych krajach wyłączone spod dobrodziejstw tego ubezpieczenia. Najczęstszym wyłączeniem, z jakim spotykamy się, jest wyłączenie robotników rolnych (Litwa), zresztą w tych właśnie krajach odbywa się szybki proces włączania tych grup ludności do ubezpieczenia wypadkowego (Anglia — w 1928, Estonia — w 1935 roku). Wyłączane są także często spod działania tego ubezpieczenia inne poważne grupy ludności, a przede wszystkim służba domowa i chałupnicy. Z chwilą zrealizowania tego ubezpieczenia i w stosunku do tych nader licznych grup zawodowych ubezpieczenie wypadkowe stanie się pod względem powszechności jedną z gałęzi ubezpieczeń o najszerszym zasięgu osobowym. We wszystkich prawie ubezpieczeniach ryzyko to pokrywa wypadki jakie miały miejsce przy pracy zawodowej; do wyjątków należy ubezpieczenie szwajcarskie, które obejmuje wszelkie wypadki jakim uległ ubezpieczony.

Wprowadzanie ubezpieczenia od chorób zawodowych.

Z ubezpieczeniem wypadkowym łączy się ubezpieczenie od chorób zawodowych; ubezpieczenie to jest organicznie związane z wypadkowym, jednakże na ogół zostało wprowadzone znacznie później od ubezpieczenia ryzyka wypadkowego. W chwili obecnej, wskutek coraz lepszego uświadomienia szkodliwości społecznej chorób zawodowych,

szczególnie groźnych w niektórych zawodach i zajęciach, lista chorób zawodowych, które wzięte są pod uwagę w tym ubezpieczeniu w wielu krajach, zostaje znacznie rozszerzona. Między innymi i w naszym ubezpieczeniu została znacznie rozszerzona lista chorób zawodowych (do dotychczasowych trzech przybyło następnych osiem).

W p r o w a d z a n i e u b e z p i e c z e n i a c h o r o b o w e g o .

Ubezpieczenie c h o r o b o w e zawiera zwykle świadczenia na wypadek macierzyństwa, oraz sprawuje opiekę nad gruźlikami; w niektórych ustawodawstwach wyłączono ubezpieczenie od gruźlicy z ogólnego ubezpieczenia chorobowego, tworząc z niego odrębną gałąź ubezpieczenia. Ubezpieczenie chorobowe znane jest od bardzo dawnych czasów, jako ubezpieczenie dobrowolne pewnych zajęć i zawodów szczególnie silnie narażonych na ryzyko choroby (np. górnicy). Początki tego ubezpieczenia należy odnieść do 18 wieku. W chwili obecnej ubezpieczenie chorobowe rozszerza się coraz bardziej, przy czym większość krajów europejskich posiada u siebie ubezpieczenie chorobowe oparte na zasadzie przymusu. System dobrowolnego ubezpieczenia chorobowego zachował się w takich krajach jak Finlandia, Szwecja, Dania, Belgia, Szwajcaria, Hiszpania, a więc przeważnie w krajach mniejszych, ale należących do daleko posuniętych w ogólnym społecznym rozwoju.

Ubezpieczenie chorobowe walczy z trudnościami, jeśli chodzi o gruntowanie się w świadomości szerokich sfer ludności, którym nie zawsze odpowiada zasada przymusu tutaj stosowana, a przeciw której w dodatku występują zawodowe organizacje lekarzy. Pomimo dość silnie zarysowujących się różnic w dwóch systemach ubezpieczenia chorobowego — z jednej strony polegającego na przymusie, a z drugiej — na dobrowolności, wydaje się, że w miarę upływu czasu i gruntowania się tych systemów każdy z nich odbywa swą własną ewolucję i nie we wszystkich bynajmniej państwach widać oznaki, któreby wskazywały

na to, że jeden z nich wyraźnie zwycięża i zaczyna dominować nad drugim.

Ubezpieczenie chorobowe w formie dobrowolnej, obejmującej stosunkowo mniejsze odłamy ludności, istniało od dawna. Obok jednak istnienia tego ubezpieczenia w formach już tradycyjnych w jednych krajach, są inne, które dopiero w ostatnich latach wprowadzają u siebie tę gałąź ubezpieczenia. W chwili obecnej już nie ma kraju w Europie, któryby nie posiadał ubezpieczenia chorobowego w ścisłym znaczeniu tego słowa, ponieważ te kraje, które mają je w formie dobrowolnej, przeważnie potrafiły zgromadzić w tym ubezpieczeniu tak szerokie sfery ludności, że obecnie niewiele ustępują pod względem powszechności tym, które wprowadziły je na zasadzie przymusu.

Zakres osobowy ubezpieczenia chorobowego jest różny w zależności od kraju, jaki bierzemy pod uwagę. A więc przede wszystkim w niektórych krajach wyłączono od tego ubezpieczenia służbę domową i chałupników (Estonia), robotników rolnych (Jugosławia, Łotwa), urzędników i robotników rolnych (Litwa). W niektórych krajach dokonuje się zmian w ubezpieczeniu robotników rolnych od choroby (Austria); w innych to ubezpieczenie, analogicznie do Włoch, tworzy się na podstawach korporacyjnych (Rosja, Grecja, Portugalia).

Wprowadzanie ubezpieczenia na wypadek macierzyństwa.

W niektórych krajach ubezpieczenie na wypadek macierzyństwa nie zostało organicznie powiązane z chorobowym ubezpieczeniem, ale zorganizowane jako odrębne, z własnymi instytucjami, funduszem ubezpieczeniowym i odrębną składką. Tutaj przede wszystkim należy wymienić Włochy, które nie wprowadziły dotychczas ubezpieczenia chorobowego, opartego na zasadzie powszechności, rozbudowują natomiast bardzo szeroko ubezpieczenie macierzyńskie, wprowadzone w 1923 roku. Hiszpania także, jak dotychczas, nie wprowadziła ubezpieczenia chorobowego, natomiast wprowadziła odrębne ubezpieczenie macierzyńskie w roku 1929.

Wprowadzanie ubezpieczenia od gruźlicy.

Ubezpieczenie na wypadek gruźlicy, początkowo obejmujące węższy zakres ubezpieczonych we Włoszech i wprowadzone w roku 1927, zostało w roku 1936 rozszerzone na robotników rolnych. Szwajcaria posiada to ubezpieczenie od 1928 roku, przy czym jest ono oparte na zasadzie dobrowolności.

W niektórych krajach, wobec tego, że pewne grupy ubezpieczonych przedstawiają bądź większe ryzyko, bądź ze względu na słabość gospodarczą, nie są w stanie płacić zwykłych składek, wyłączono je z powszechnego ubezpieczenia, tworząc dla nich odrębne instytucje ubezpieczeniowe wraz z odrębnym autonomicznie rządzącym się funduszem. Tego rodzaju ubezpieczenie jest znacznie słabsze od ubezpieczenia powszechnego, a nie rozporządzając odpowiednimi funduszami, albo — jeżeli nie czerpie z subsydiów skarbu — daje ograniczone świadczenia, albo też cierpi z powodu trudności finansowych i ma stałe niedobory.

Pewne kategorie osób, w niektórych systemach ubezpieczeniowych bądź należą, bądź są wyłączone spod obowiązku ubezpieczenia; należy wymienić uczniów (terminatorów), chałupników oraz osoby o niestałym zajęciu (sezonowi, praca dorywcza). W tej dziedzinie istnieją w poszczególnych krajach bardzo poważne wyłączenia oraz, o ile to nawet nie ma miejsca, wiele osób które winny należeć — nie należy do ubezpieczenia przez zwykłe niedopatrzenie instytucji ubezpieczeniowych, wobec czego trzeba jeszcze wielkiej pracy i wielkiego wysiłku, by te słabe gospodarczo grupy włączyć do ubezpieczenia. Uczniowie podlegają obowiązkowi ubezpieczenia nawet w wypadku, gdy nie pobierają wynagrodzenia w gotówce w takich krajach jak Niemcy, Dania, Francja, Norwegia, Austria, Polska, Jugosławia oraz Czechosłowacja, natomiast w Anglii i w Holandii — tylko wówczas winni należeć do ubezpieczenia, gdy pobierają wynagrodzenie w gotówce.

BIBLIOTEKA

Dużą trudność dla instytucji ubezpieczeń stanowi sprawa ubezpieczenia chałupników, których nieokreślony, albo trudny do określenia charakter i stopień usamodzielnienia powoduje, że w wielu krajach nie są oni dotychczas objęci ubezpieczeniem. Nie zawsze udaje się instytucji ubezpieczeniowej określić, kogo należy uważać za pracodawcę, a kogo za pracownika. Mimo to większość prawodawstw ubezpieczeniowych stoi na stanowisku obowiązku ubezpieczenia chałupników. W niektórych krajach instytucje ubezpieczeniowe mają pewną swobodę w określaniu, kto podpada pod obowiązek ubezpieczenia jako chałupnik np. w Anglii, gdzie drogą zarządzenia władz ubezpieczeniowych określone grupy chałupników mogą być zwolnione od obowiązku ubezpieczenia.

Największą trudność stanowią dla administracji instytucji ubezpieczeniowych p o b o c z n i e z a t r u d n i e n i oraz pracownicy s e z o n o w i (przejściowo zatrudnieni). Na ogół przepisy ubezpieczeniowe zwalniają ich z obowiązku ubezpieczenia, mimo to istnieje tendencja dość wyraźna, aby i tę tak trudną do ujęcia grupę pracujących podciągnąć pod obowiązek ubezpieczenia.

W chwili obecnej istnieje w pewnych krajach tendencja, aby rozszerzyć ubezpieczenia społeczne na pewne grupy s a m o d z i e l n i e p r a c u j ą c y c h, nie zaliczających się do pracowników najemnych. Odnosi się to do gospodarczo słabszych warstw ludności zatrudnionej w drobnym rzemiośle i handlu oraz na roli. W Niemczech i w Polsce w b. zaborze pruskim ubezpieczenie wypadkowe obejmuje samodzielnych drobnych właścicieli rolnych. W Norwegii ubezpieczenie rozszerzono na samodzielnie pracujących rybaków. W Czechosłowacji już w roku 1925 uchwalono prawo o ubezpieczeniu drobnych przedsiębiorców samodzielnie zarabkujących w rzemiośle i handlu — dotychczas niezrealizowane. Ostatnio w Bułgarii w roku 1937 postanowiono wprowadzić ubezpieczenie inwalidzkie rzemieślników. Jak więc widzimy mamy tu do czynienia z prądem, który zatacza coraz szersze koła i w rezultacie możemy być świadkami zrealizowania w najbliższych la-

tach ubezpieczenia szerokich sfer ludności zatrudnionej na terenie samodzielnego rzemiosła i handlu.

I w ubezpieczeniu na wypadek macierzyństwa, o ile jest ono wyodrębnione, określa się, które grupy kobiet podlegają mu; a więc we Włoszech — kobiety od 15 do 50 lat, których zarobek nie przewyższa 800 lirów miesięcznie, w Hiszpanii — kobiety, których zarobek nie przekracza sumy 4.000 pesetów. Tam, gdzie ubezpieczenie tego typu zostało wyodrębnione z ogólnego ubezpieczenia chorobowego, udziela się świadczeń kobietom, które przebyły pewien okres w ubezpieczeniu.

Ubezpieczenie inwalidzkie, starcze i na wypadek śmierci.

Ubezpieczenia te wchodziły w życie na ogół później, niż chorobowe i wypadkowe, przy czym nie wprowadzano jednocześnie ubezpieczenia tego w zakresie pokrywania wszystkich trzech ryzyk, ale przeważnie tylko niektórych z nich, z czasem dopiero wprowadzając następne. W tym ubezpieczeniu spotykamy się z ubezpieczeniem *d o d a t k o w y m*, które, wprowadzane przeważnie dla górników, miały na celu podwyższenie stosunkowo niskich rent w ubezpieczeniu ogólnym. Częściej wprowadzano ubezpieczenie inwalidzkie, w rzadszych wypadkach ubezpieczenie starcze jako pierwsze a ubezpieczenie członków rodziny na wypadek śmierci ubezpieczonego wprowadzano dopiero w końcowym okresie ewolucji ubezpieczeń długoterminowych. Zdrowy kierunek, prowadzący po wojnie do wprowadzania tych ubezpieczeń na terenie krajów, które nie miały tego ubezpieczenia przed wojną światową, został zahamowany w pewnym stopniu skutkami, jakie spowodowało bezrobocie i konieczność ogromnych świadczeń dla bezrobotnych (np. Austria). Jednakże przekonanie o potrzebie wprowadzenia w życie tego ubezpieczenia w najbliższym czasie jest nader żywe, jeżeli zważymy, że takie kraje jak np. Austria, które tego ubezpieczenia dotychczas nie wprowadziły, zdecydowały, że

jak tylko zmniejszy się bezrobocie i zostanie zmniejszona składka na to ubezpieczenie, odpowiednia jej część zostanie przeznaczona na wprowadzenie ubezpieczenia inwalidzkiego.

System dobrowolnego ubezpieczenia w odniesieniu do wyżej wymienionych ryzyk odgrywa niewielką rolę. W niektórych krajach, które dotychczas nie wprowadziły tego ubezpieczenia, (Finlandia, Norwegia) istnieją projekty wprowadzenia go na zasadzie przymusu. Do krajów, które projektują wprowadzenie w najbliższym czasie ubezpieczenia inwalidzkiego i starczego opartego na zasadzie przymusu, należy Łotwa. W każdym razie na terenie tego ubezpieczenia odbywają się w chwili obecnej nader istotne zmiany, mające na celu rozszerzenie tego ubezpieczenia, ponieważ w niektórych krajach zostało ono wprowadzone z pominięciem pewnych grup zawodowych (np. Grecja — służby domowej i robotników rolnych w miejscowościach dalej od miast położonych). W niektórych krajach ubezpieczenie to obejmuje tylko pewne grupy zawodowe np. na Węgrzech tylko zatrudnionych w przemyśle i handlu, w innych obejmuje tylko pewne kategorie umysłowych pracowników, bądź tylko przedstawicieli zawodów wolnych (Estonia), jeszcze w innych ograniczało się wyłącznie do pewnych prowincji (Jugosławia — do Słowenii i Dalmacji). W tych warunkach, wobec braku powszechności tego ubezpieczenia, jego znaczenie społeczne bardzo maleje. Ponieważ w ostatnich latach obserwować można bardzo żywy ruch na terenie tych ubezpieczeń, sądzić należy, że w krótkim już czasie nie znajdziemy na terenie Europy ani jednego kraju, któryby nie posiadał u siebie tego rodzaju ubezpieczenia.

Rozpatrując zakres ubezpieczenia inwalidzkiego i starczego zwrócić musimy uwagę na to, że nie zawsze pokrywa się ono z zakresem ubezpieczenia chorobowego; w niektórych krajach, co prawda, kryteria należenia do tego ubezpieczenia są te same, co w chorobowym (np. w projekcie wprowadzenia tego ubezpieczenia w Estonii mają doń należeć wszyscy ubezpieczeni od choroby), w innych — inne, szczególnie wówczas, gdy maksimum zarobkowe, powyżej którego ustaje obowiązek ubez-

pieczenia w ubezpieczeniu chorobowym jest niższe niż w inwalidzkim, co powoduje, że do ubezpieczenia inwalidzkiego należą szersze grupy zawodowe, aniżeli do chorobowego (Niemcy).

W niektórych krajach ubezpieczenie inwalidzkie, starcze i na wypadek śmierci stanowi ubezpieczenie odrębne dla pracowników fizycznych i odrębne dla umysłowych. Do ostatnich należą Niemcy, Austria, Węgry, Czechosłowacja, Belgia, Jugosławia, Luksemburg. W innych krajach nie ma podziału na dwa odrębne ubezpieczenia.

Ubezpieczenie na wypadek braku pracy.

Ubezpieczenie na wypadek braku pracy stanowi ostatnią wielką gałąź ubezpieczeń społecznych. To ubezpieczenie należy do najmłodszych i właściwie na wielką skalę wprowadzone zostało w różnych krajach oprócz angielskiego z 1911 roku, dopiero w czasie powojennych kryzysów, a więc w ciągu ostatnich lat kilkunastu; przed tym istniało tu i ówdzie, ale przeważnie jako ubezpieczenie dobrowolne. Zresztą i w chwili obecnej system dobrowolnego ubezpieczenia na wypadek braku pracy zachował się w wielu krajach i wśród innych ryzyk ubezpieczeniowych w tej gałęzi zasada dobrowolności największe posiada jak dotychczas zastosowanie.

O ile jednak forma przymusowego ubezpieczenia na wypadek braku pracy jest stosunkowo nowej daty, to ubezpieczenie na wypadek braku pracy dobrowolnego typu datuje się od dawna, istniały bowiem kasy wzajemnej pomocy, udzielające zasiłków od bezrobocia w różnych krajach już w pierwszej połowie ubiegłego wieku (Niemcy, Belgia). W chwili obecnej nie wprowadziły u siebie tego ubezpieczenia Francja, Węgry, Estonia i Rosja (wprowadzone w 1921 roku, zlikwidowała w 1930 roku). Przymusowe ubezpieczenie na wypadek braku pracy istnieje w Niemczech, Austrii, Polsce, we Włoszech, Anglii, Irlandii i Bułgarii. Dobrowolne ubezpieczenie na wypadek bezrobocia istnieje w Finlandii, Norwegii, Szwecji, Danii, Belgii, Portugalii, Holandii, Czechosłowacji i Hiszpanii. W chwili obecnej

zdaje się zwyciężać w tym ubezpieczeniu zasada przymusu w takich krajach jak Belgia, gdzie rząd zadeklarował, iż wprowadzi to ubezpieczenie na zasadzie przymusu, czy Norwegia, gdzie taki projekt rząd niedawno przedłożył.

Do ubezpieczenia na wypadek braku pracy na ogół należą węższe sfery ludności zawodowo czynnej, aniżeli podlegają innym ubezpieczeniom, ponieważ znaczne grupy ludności są wyłączone spod tego ubezpieczenia, przede wszystkim — robotnicy rolni, służba domowa i chałupnicy, nic więc dziwnego, że zasięg tego ubezpieczenia pod względem osobowym jest znacznie węższy. Jak dotąd ubezpieczenie to nie wykazuje tendencji do ogarniania coraz szerszego zakresu osób. W wielu krajach istnieją właściwie dotychczas tylko systemy zasiłkowania, ponieważ brak odrębnych, na zasadach ubezpieczeniowych tworzonych funduszków, przy czym zasiłkowanie to odbywa się każdorazowo z ogromnym obciążeniem ogólnych funduszków publicznych (skarbu, gmin itp.), które pokrywają wszelkie w praktyce niedobory tego ubezpieczenia.

UBEZPIECZENIA ZASTĘPCZE.

Obok ubezpieczenia powszechnego, we wszystkich prawie krajach, pewne grupy zawodowe zostały wyeliminowane z tego ubezpieczenia, tworząc dla siebie bądź odrębne ubezpieczenia, z własnymi funduszami ubezpieczeń i rządzące się niezależnie, bądź też funkcjonujące tylko jako systemy zaopatrzeń pod zarządem pracodawców (w szczególności dotyczy to państwa).

Ubezpieczenie pracowników umysłowych.

Do tego, zresztą bardzo rozpowszechnionego typu, należy ubezpieczenie pracowników umysłowych, które pod wpływem narastających potrzeb u ubezpieczonych i łatwiejszego ich zaspakajania w ramach wyodrębnionego ubezpieczenia, wydzielilo się z ram ubezpieczenia ogólnego. Po wojnie, idąc w ślad przedwojennego przykładu Austrii, szereg krajów tworzy to ubezpieczenie, przy tym zakres ryzyk przez nie objętych w różnych krajach nie jest jednakowy. A więc choć zasadniczo ograniczające się do ryzyk inwalidztwa i starości, rozszerzyło w Austrii działalność swą i na ryzyka choroby i wypadku, w Czechosłowacji — choroby, w Polsce — bez-

robocia. W Belgii, Jugosławii i na Węgrzech ogranicza się do ryzyka inwalidztwa. Jak więc widzimy zakres tego ubezpieczenia nie jest jednolity i zapewne pod tym względem podlegać będzie dalszej ewolucji.

Ubezpieczenie górników.

Tutaj należą także ubezpieczenia takich grup zawodowych, jak g ó r n i c y (w Niemczech, Austrii, Belgii, Czechosłowacji, na Węgrzech, Francji, Holandii, Jugosławii, Rumunii, Grecji), którzy zresztą tworzyli swe ubezpieczenia zwykle przed ubezpieczeniem powszechnym i odegrali bardzo poważną rolę w rozwoju ogólnym ubezpieczeń. Ubezpieczenie to obejmuje w zależności od kraju bądź w szerszym, bądź w węższym zakresie różne ryzyka ubezpieczeniowe.

Ubezpieczenie marynarzy.

Następnym rodzajem tego typu ubezpieczeń jest ubezpieczenie m a r y n a r z y, które w krajach morskich, posiadających rozwiniętą flotę handlową posiada duże znaczenie (Norwegia, Finlandia, Belgia, Francja, Włochy, Grecja, Portugalia) i — podobnie do ubezpieczenia górników — posiada w niektórych krajach długą historię, przy czym weszło w życie na wiele lat przed wprowadzeniem powszechnego ubezpieczenia społecznego.

Ubezpieczenie rybaków.

W kilku krajach, gdzie niebezpieczeństwo z a w o d u r y b a c k i e g o, wobec licznej grupy ludności poświęcającej się temu zawodowi, stwarza ryzyka poważne, wprowadzono już w okresie powojennym odrębne ubezpieczenia rybaków; ubezpieczenia tego typu spotykamy w Szwecji i Norwegii.

Ubezpieczenie urzędników publicznych.

Wszystkie dotychczas wymienione ubezpieczenia wydzielone z ram powszechnego ubezpieczenia i oparte na podstawach zawodowych, noszą pewne cechy tego powszechnego ubezpieczenia. Łącząc wszystkich należących do danego zawodu, spełniają doniosłą rolę społeczną i są na ogół częściej, aniżeli powszechne, ugruntowane silnie w świadomości zawodowej do nich należących członków. Ale oprócz tych rodzajów ubezpieczenia, których odrębne istnienie znajduje usprawiedliwienie w różnym zakresie ryzyk związanych z wykonywaniem pewnych szczególnie niebezpiecznych zawodów i innym zakresie potrzeb — istnieją takie ubezpieczenia, których istnienie nie posiada takiego uzasadnienia, a które gromadzą pewne grupy nie tyle należące do pewnego zawodu, ile grupy związane z wykonywaniem pewnych funkcji społecznych. Tutaj zaliczymy urzędników państwowych oraz urzędników samorządowych, którzy, wyłączeni w większości krajach spod przymusu należenia do ubezpieczenia powszechnego, mają własne urządzenia spełniające pokrewną rolę w stosunku do ubezpieczeń społecznych.

Ubezpieczenie pracowników kolei i poczty.

Obok licznej grupy pracowników państwowych i samorządowych, odrębne ubezpieczenia w niektórych krajach posiadają pracownicy kolei państwowych: w Czechosłowacji i Włoszech — w zakresie 5 ryzyk, w Belgii — robotnicy kolejowi w zakresie 5 ryzyk, w Niemczech — robotników (w zakresie ubezpieczenia od wypadku, inwalidztwa, starości i śmierci), w Szwajcarii (od choroby, inwalidztwa, starości i śmierci), w Hiszpanii (od choroby, starości i śmierci), w Austrii (od choroby i wypadku). Także ubezpieczenie pracowników poczty w różnych krajach wprowadzone zostało na zasadach odręb-

ności instytucji i funduszków: we Francji, Belgii, we Włoszech i Czechosłowacji — w zakresie wszystkich pięciu ryzyk ubezpieczeniowych, w Holandii i w Niemczech (robotnicy) — w zakresie czterech ryzyk — choroby, inwalidztwa, starości i śmierci.

Ubezpieczenie pracowników przedsiębiorstw państwowych.

Wreszcie wymienić tutaj należy ubezpieczenie odrębne pracowników przedsiębiorstw państwowych, istniejące prawie w każdym kraju i ubezpieczające bądź wszystkich pracowników, bądź tylko robotników (w Grecji — robotników fabryk tytoniowych, w Rumunii — pracowników monopoli, w Austrii — kopalni soli, fabryk tytoniowych, drukarni państwowych itp.).

W ten sposób w poszczególnych krajach istnieją obok siebie różne instytucje ubezpieczenia zastępczego i w ostatnich latach liczba tych instytucji wykazuje tendencje do wzrostu, chociaż z drugiej strony w niektórych krajach odrębne te ubezpieczenia popadają dość łatwo w trudności finansowe. Nie oparte na różnorodnym składzie zawodowym, przechodzą swój własny kryzys, i w rezultacie muszą szukać albo pomocy państwowej albo pomocy powszechnego ubezpieczenia (np. ubezpieczenia górnicze w Austrii, Niemczech i Czechosłowacji).

Poza instytucjami ubezpieczeniowymi, stworzonymi dla zaspakajania wymogów przeczorności społecznej dla grup pracowników publicznych w niektórych krajach, mimo istnienia zasady powszechnego ubezpieczenia dla wszystkich grup zawodowych, niewielkie grupy zawodowe stworzyły tu i ówdzie odrębne instytucje ubezpieczeniowe; ma to miejsce np. w odniesieniu do pracowników aptekarskich i dziennikarzy w Austrii, dziennikarzy i adwokatów — w Rumunii, itd. Instytucje te liczą stosunkowo niewielkie grupy ubezpieczonych i wobec tego są wystawione w znaczniejszym stopniu na oddziaływanie różnych ryzyk, nie więc dziwnego, że rola społeczna, jaką spełniają, musi być nader ograniczona.

STRONA GOSPODARCZA I FINANSOWA UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH.

Wysokość składek ubezpieczeniowych.

Sprawa wysokości składki ubezpieczeniowej jest zagadnieniem bardzo ważnym, ponieważ wysokość składki określa wysokość świadczeń. Kraje, które posiadają ubezpieczenia, ustalają u siebie różną wysokość składki, ale naturalnie na ogół te, które ustaliły ją na wyższym poziomie dostarczają swym członkom wyższe świadczenia, te zaś, które ustaliły ją na poziomie niższym — świadczenia niższe. Na tym polu odbywa się pewnego rodzaju walka zainteresowanych wobec tego, że we wszystkich krajach istnieją silne prądy by stawkę ubezpieczeniową ustalać na możliwie niskim poziomie, natomiast jeśli chodzi o świadczenia — to jednocześnie rozbudowywać je jak najbardziej, może nawet bardziej, aniżeli są one rozbudowane u sąsiadów, posiadających składkę wyższą. Naturalnie nie biorę tutaj pod uwagę tej ewentualności, jaką stwarzają subsydia skarbu i związków publicznych, które mogą pozwolić w indywidualnych wypadkach na to, by przy niskiej składce dostarczać stosunkowo wysokich świadczeń. Wobec tego, że subsydia te w ostatnich latach bardzo zmalały, a w wielu krajach w ogóle przestano je

wypłacać, ten czynnik coraz mniej wpływa na wysokość świadczeń ubezpieczeniowych, które muszą wobec tego opierać się coraz bardziej wyłącznie na wpłacanych składkach i własnych dochodach.

W ubezpieczeniu chorobowym Grecja ustaliła stawkę na 4%. W Polsce składka w ubezpieczeniu chorobowym dla pracowników umysłowych wynosi 4,6% a dla robotników 5%. W Austrii istnieje dwójaka składka — 4,25% dla umysłowych pracowników i 6,25% dla fizycznych. W ogóle wyższe stosunkowo zarobki pracowników umysłowych pozwalają na niższy wymiar składki ubezpieczeniowej, ponieważ absolutny efekt może być nawet wyższy przy składce niższej dla pracowników umysłowych, aniżeli uzyskuje się przy wyższej składce dla robotników. We Włoszech (w nowych prowincjach) składka wynosi 5%, w Holandii także 5%, w Niemczech — w roku 1936-ym przeciętna składka roczna wynosiła 5,18% (w roku 1935 — 5,16%, w roku 1934 — 5,09%, w roku 1933 — 5,25%), w Czechosłowacji przeciętna dla roku 1936 wynosiła 5,57%, w Jugosławii składka wynosi 7%, ale ze względu na niskie zarobki składka ta, jeśli chodzi o jej wysokość realną, uchodzi za najniższą w Europie. W Anglii składka nie jest ustalona w formie odsetka od płacy podstawowej, ale w formie absolutnej składki tygodniowej; wynosi ona niezależnie od zarobku dla mężczyzn 9 pensów, płatne po połowie przez pracodawcę i pracownika oraz 8,5 pensa dla kobiet z czego pracodawca opłaca 4,5 penso a pracownica 4 pensy. Składka inwalidzka w Danii wynosi 6 koron dla osób do 25 lat wieku i 7,2 korony dla tych, którzy ten wiek przekroczyli. W niektórych krajach składka chorobowa wynosi jedną całość ze składką inwalidzką, jak to ma miejsce we Francji, gdzie w roku 1936 wynosiła ona 7%; na rok 1938 ma wynieść już na stałe 9%. Stawki składek w ubezpieczeniu wypadkowym wahają się w różnych krajach mniej więcej w ten sam sposób, przy czym w tym ubezpieczeniu prawie wszędzie spotykamy się z tym, że składka jest zróżnicowana w zależności od stopnia niebezpieczeństwa, jakie przedstawia dany przemysł, przy czym, o ile w przemyślach, czy gałęziach pracy, zaliczonych do najmniej

niebezpiecznych, poziom składki nie przekracza na ogół ułamka procentu, to w gałęziach pracy najbardziej narażonych na wypadek składka dochodzi do kilku procent.

W ubezpieczeniu inwalidzkim — w Luksemburgu składka inwalidzka i na starość wynosi 4%. W Polsce składka inwalidzka dla robotników wynosi 4,2%, dla pracowników umysłowych — 6,5%, górników i hutników — 4,8%. We Włoszech składka inwalidzka i na starość wynosi 5%, w Jugosławii obejmuje ryzyka inwalidztwa i starości i wynosi 3%, w Niemczech składka jest zróżnicowana i wyższa w ubezpieczeniu pracowników umysłowych (5%), a niższa robotników (4%, podniesiono do 5,5%). W Jugosławii składka w ubezpieczeniu pracowników umysłowych wynosi przeciętnie 10%, w Austrii — składka dla pracowników umysłowych wynosiła w roku 1937-ym — 11,5%, i ma wynosić w roku 1939/40 — 14,5%, ale obejmuje ona składkę wypadkową i inwalidzką, zaś dla robotników, obejmując ubezpieczenie inwalidzkie i bezrobocie wynosiła 12%. We Francji i Jugosławii składka jest jednolita i obejmująca ryzyka choroby i inwalidztwa. We Francji, obliczana od maksimum zarobkowego 12.000 fr., może wynieść do 50 fr. tygodniowo. Składka od bezrobocia wynosząca w Niemczech 6,5%, ostatnio faktycznie obniżona została o 1,5%, przy czym mimo to bardzo poważnie wzrosła, jeżeli wziąć pod uwagę, że przed rokiem 1930 wynosiła 3%. W Austrii dla pracowników umysłowych, jak to już wyżej zostało powiedziane, składka jest jednolita dla ubezpieczenia od wypadku i inwalidztwa; w ubezpieczeniu od bezrobocia wynosiła 3,25% w roku 1937/8, przy czym w roku 1938/9 wyniesie 2,25%, a w roku 1939/40 spadnie do przewidzianego normalnego poziomu i będzie wynosiła 1,25%, natomiast powiększy się odpowiednio składka ubezpieczenia inwalidzkiego. O ile w ubezpieczeniu pracowników umysłowych na ryzyka inwalidztwa i wypadku składka wynosiła w r. 1931/32 — 8%, to w latach 1932/34 wynosiła ona 9%, w r. 1936/7 — 11,5%, a w następnych, wzrastając o 1%, dochodzi do 14,5% w r. 1939/40. W ten sposób widzimy, że np. w Austrii ogólna składka ubezpieczeniowa, przy uwzględnieniu wszystkich czterech ryzyk, stanowi tak dla pracowników

umysłowych, jak i fizycznych — 20%, a więc piątą część płacy od której oblicza się świadczenia. Dla tych kategorii pracowników, które nie podlegają ubezpieczeniu od bezrobocia, skalona składka jest odpowiednio mniejsza. W innych krajach składki ubezpieczeniowe nie sięgają wysokości składki w Austrii, która jest uznana za wysoką, podyktowaną jednak koniecznością zachowania systemu ubezpieczeń w trudnych czasach kryzysu i okresie pokryzysowym. W ten sposób ubezpieczenia leczą rany zadane przez inflację i kryzys, które spowodowały w Austrii i gdzie indziej ogromne obniżenie świadczeń i zmniejszenie majątku ubezpieczeń, a w wielu wypadkach — zupełną jego utratę.

Składka ubezpieczeniowa a wysokość zarobków.

Mówiąc o wysokości składek pamiętać musimy, że sama wysokość składki w procentach nie daje całkowitego obrazu tego, które kraje więcej, a które mniej ściągają na ubezpieczenia społeczne, a to dlatego, że p o z i o m p ł a c w różnych krajach jest bardzo różny, biorąc pod uwagę tak siłę nabywczą pieniądza, jak i udział pracowników w dochodzie społecznym wyrażający się w udziale procentowym pracy w wartości produkowanych dóbr. Dla tych powodów kraje o stosunkowo niższych płacach, o ile miałyby dostarczyć jednakowych z innymi świadczeń, biorąc pod uwagę tak siłę nabywczą pieniądza jak i wartość świadczeń ubezpieczeniowych, musiałyby wprowadzać odpowiednio wyższe składki. Dla zilustrowania, jakie zarobki przeciętne w sumach absolutnych istnieją w pewnych krajach europejskich, podajemy, iż np. w Niemczech przeciętne zarobki, od których obliczano składkę w roku 1932 w ubezpieczeniu chorobowym, wyniosły na 1 ubezpieczonego 1083 marki rocznie, a w ubezpieczeniu inwalidzkim w roku 1933 — 1630 marek. W Austrii w ubezpieczeniu chorobowym pracowników umysłowych przeciętne zarobki w roku 1934 wynosiły 256 szylingów miesięcznie, a więc 3072 szylingi rocznie, a w roku 1935 nieco mniej, bo 254 szylingi, czyli 3048 szylingów rocz-

nie. W Czechosłowacji w ubezpieczeniu pracowników umysłowych przeciętna płaca podstawowa przypadająca na 1 ubezpieczonego w roku 1935 wynosiła 14.097 koron. W Jugosławii w ubezpieczeniu chorobowym przeciętny zarobek dzienny, od którego obliczano składki wynosił w roku 1936 — 21,94 dynarów, a suma ogólna ubezpieczonych zarobków wyniosła w roku 1937 — 5 miliardów dynarów. Bardzo trudne jest porównywanie tych zarobków ze sobą, ponieważ siła nabywcza pieniądza jest różna w każdym kraju, znalezienie zaś pewnej wspólnej miary dla tej siły przeważnie zawodzi.

Dochody i wydatki ubezpieczeń w różnych krajach.

Poniżej podajemy zestawienie wysokości świadczeń w różnych krajach, ograniczając się do przeliczenia w walucie każdego z krajów wymienionych w zestawieniu:

DOCHODY I WYDATKI UBEZPIECZENIA CHOROBOWEGO.

Kraje	Rok	Waluta	Dochody w milionach	Wydatki w milio- nach	Wydatki na 1 ubezpiecz.
1. Niemcy	1935	marki	1.524	1.505	73 marek
2. Austria	1934	szylingi	robotnicy 76*) umysłowi 31*)	62**) 28**)	79 szyling.**) 103 „ **)
3. Czechosłowacja	1932	korony cz.	1.084	1.120	456 koron
4. Węgry	1932	pengö	61	56	65 pengö
5. Dania	1932	korony d.	48	49	23 korony
6. Włochy	1933	liry	71	58	54 lirów
7. Szwajcaria	1932	franki	79	77	54 franki
8. Jugosławia	1936	dynary	288	282	458 dynarów
9. Anglia	1933	funt	39	38	2 funty
10. Irlandia	1933	„	1,1	1	2,1 funta
11. Norwegia	1932	korony n.	36	36	53 korony

*) składki **) świadczenia

Jeżeli teraz wymienione liczby przeliczymy na pewne artykuły to uwzględnimy siłę nabywczą wymienionych sum. Na tej drodze można dojść do przekonania, że pewne kraje przodują w zakresie świadczeń i wobec tego zasługują na to, by uważać je za bardziej posunięte w rozwoju, a inne są bardziej pod tym względem zacofane. Naturalnie trzeba tutaj uwzględnić to, czy wysokie świadczenia spełniają odpowiednią rolę społeczną i czy są współmierne z aktualnymi najważniejszymi potrzebami szerokich sfer ogółu ludności.

Obciążenie pracodawcy i pracownika składką ubezpieczeniową oraz świadczenia z funduszy publicznych.

Ciężar ubezpieczenia rozkłada się po przez odpowiedni podział składki na ubezpieczonych z jednej i pracodawców z drugiej strony. Istnieje tu duża różnorodność w zależności od kraju, który weźmiemy pod uwagę. W ubezpieczeniu chorobowym ten podział przedstawia się jak następuje:

a) składka dzielona jest po połowie między ubezpieczonego a pracodawcę w krajach następujących: Węgry, Czechosłowacja, Francja, Łotwa, Holandia, Jugosławia, Polska, Niemcy i Austria;

b) ubezpieczony opłaca $\frac{2}{3}$ składki — w Luksemburgu; w Niemczech do 1933 — $\frac{2}{3}$ składki ponosił pracownik, w Austrii do roku 1935 także $\frac{2}{3}$ składki ponosił pracownik;

c) całą składkę opłaca pracownik w Rumunii;

d) składka jest podzielona między ubezpieczonego, pracodawcę i państwo: Norwegia, (pracownik opłaca 0,6, pracodawca 0,1 a państwo i gminy 0,3).

W ubezpieczeniu wypadkowym prawie we wszystkich krajach całą składkę opłaca pracodawca.

W ubezpieczeniu inwalidzkim i starczym składkę opłacają w większości krajów strony po połowie: Niemcy, Austria, Belgia,

Francja, Grecja, Węgry, Włochy, Luksemburg, Holandia, Polska, Rumunia, Czechosłowacja. W niektórych krajach podział ten dokonywany jest na nieco innych zasadach, mianowicie: w Bułgarii — opłacają składkę pracownik, pracodawca i państwo, przy czym każda ze stron po trzeciej części; w Hiszpanii — pracodawca opłaca trzy czwarte a państwo — jedną czwartą; w Rosji — składkę opłaca całkowicie pracodawca. W Szwecji całkowitą składkę opłaca pracownik. W Szwajcarii i Danii składka wynosi pewną sumę stałą opłacaną rocznie częściowo przez obie strony. W ubezpieczeniu górników składka jest dzielona przeważnie po połowie (Francja, Węgry, Polska, Czechosłowacja), natomiast w Niemczech — ubezpieczony opłacający dotąd trzy piąte, będzie płacił $\frac{1}{3}$ od 1938 roku a pracodawca — dwie trzecie; w Belgii — ubezpieczony — trzy siódme a pracodawca — cztery siódme. W Anglii i Irlandii składkę opłaca się w innej proporcji dla ryzyka wspólnego choroby i inwalidztwa, a w innej dla ryzyka starości i ubezpieczenia pozostałych członków rodziny, przy czym inny jest podział ubezpieczonych mężczyzn a inny — kobiet; mężczyźni opłacają w obu wypadkach po połowie, natomiast kobiety w następującym stosunku: ubezpieczona — $\frac{8}{17}$ a pracodawca — $\frac{9}{17}$ od ryzyka pierwszego oraz $\frac{4}{9}$ i $\frac{5}{9}$ — od ryzyka drugiego. W Irlandii — w odniesieniu do inwalidztwa i choroby — ubezpieczona płaci $\frac{3}{7}$ a pracodawca — $\frac{4}{7}$ składki. W Jugosławii w ubezpieczeniu górniczym na wypadek starości składka płacona jest po połowie, natomiast w stosunku do ryzyka inwalidztwa — całą składkę opłaca pracodawca.

W ubezpieczeniu pracowników umysłowych składki dzielone są po połowie — w Austrii, Holandii, Luksemburgu, Czechosłowacji. W ubezpieczeniu belgijskim podział wynosi: pracodawca — $\frac{4}{7}$, a pracownik — $\frac{3}{7}$ składki. W Polsce — w ubezpieczeniu pracowników umysłowych opłacają składkę pracodawca i pracownik po połowie, przy zarobkach od 400 do 800 zł. Powyżej 800 złotych płaci pracodawca — $\frac{2}{5}$, a poniżej 400 złotych — $\frac{3}{5}$; przy zarobku poniżej 60 zł miesięcznie całą składkę opłaca pracodawca.

Wielkość majątku ubezpieczeń społecznych.

Znaczenie ubezpieczeń społecznych poza oddziaływaniem społecznego charakteru, po przez interwencję w dziedzinie równomierniejszego rozdziału dochodu społecznego, nie ogranicza się wyłącznie do tej dziedziny. Wpływa na to fakt, że ubezpieczenia społeczne są w chwili obecnej posiadaczami znacznego majątku. W Niemczech na przykład o ile w roku 1913 majątek ubezpieczeń społecznych wynosił 3.640 milionów, to w roku 1935 majątek ogólny ubezpieczeń wynosi już 5.721 milionów, a w roku 1936 — 6.459 milionów, przy czym majątek ubezpieczenia chorobowego — 840 milionów, wypadkowego — 408 milionów, ubezpieczenia inwalidzkiego robotniczego — 1.950 milionów, pracowników umysłowych — 3.039 milionów. Jeżeli chcielibyśmy porównać liczby te z jakimiś innymi miarami rozwoju gospodarczego — to przypomnijmy sobie, że ogólny obieg pieniężny w Niemczech w tym samym czasie wynosił 6,96 miliarda marek, a więc prawie tyleż co ogólny majątek ubezpieczeń, natomiast dług publiczny wszystkich krajów Rzeszy wraz z miastami hanzeatyckimi zaledwie połowę tej sumy. Nic więc dziwnego, że w Niemczech majątek ubezpieczeń społecznych posiada tak wielkie znaczenie dla życia gospodarczego całego państwa.

W Czechosłowacji majątek Centralnego Zakładu Ubezpieczeń wyniósł około 5,4 miliardów koron w roku 1935. Jest to majątek ogromny, którego znaczenie ujawnia się w całej pełni za pośrednictwem polityki lokacyjnej zakładu, w której to polityce uwzględnia się przede wszystkim interesy szerokich sfer ubezpieczonych, a w szczególności — podnoszenie ich stanu zdrowia.

I w Grecji majątek ubezpieczeń rośnie, jak to widać z odpowiednich sprawozdań. Na koniec roku 1934/35 majątek ten wynosił 3,409 milionów drachm, a w roku następnym — 3,755 milionów. Widzimy, że i w Grecji, która należy do krajów młod-

szych na terenie ubezpieczeń społecznych, znaczenie gospodarcze ubezpieczeń społecznych rośnie szybko.

W Hiszpanii majątek Centralnego Zakładu wynosił na koniec roku 1936 301,3 miliona pesetów.

S y s t e m y p o b i e r a n i a s k ł a d e k .

Specjalny problem praktyczny przedstawia sprawa form pobierania składek ubezpieczeniowych. Sprawa ta jest różnie uregulowana w zależności od kraju oraz — od rodzaju ubezpieczenia. Wiąże się z tym sprawa klas zarobkowych, która powstaje w związku z tendencjami do pobierania składki od pewnych ustalonych z góry sum, a nie obliczania ich każdorazowo od sumy efektywnego zarobku, co bardzo powiększa prace administracyjnego charakteru. Otóż w Niemczech — w ubezpieczeniu od bezrobocia i chorobowym oblicza się składki w klasach zarobkowych i pobiera w gotówce. W ubezpieczeniu inwalidzkim oblicza się składkę na podstawie tygodniowych płac w klasach zarobkowych i pobiera systemem mareczek. W ubezpieczeniu pracowników umysłowych, dokonuje się obliczeń w klasach zarobkowych na podstawie płac miesięcznych, a nie tygodniowych.

We Francji, chociaż istnieją równorzędnie aż trzy systemy wpłacania składek (w gotówce, znaczkami oraz specjalnymi czekami), to jednak system znaczkowy przeważa bardzo silnie, chociaż ostatnio, wobec poczynionych ułatwień coraz więcej składek wpłaca się w gotówce. Za ryzyko inwalidztwa i starości płaci się markami naklejanymi na kartę roczną, zaś za chorobę i macierzyństwo pozostałych członków rodziny — mareczkami naklejanymi na kartę kwartalną. Ubezpieczenia rolnicze usunęły mareczki i zastąpiły je listą kwartalną, pobierając składki wyłącznie w gotówce. Mareczkami wnosi się składki do ubezpieczenia na wypadek bezrobocia do Centralnej Kasy Gwarancji. Ostatnio zmieniono system wpłat składek od osób zatrudnionych w przemyśle i handlu. We Włoszech, jak dotychczas, także przeważa system mareczkowy, przy czym składki inwalidzkie są

wpłacane razem ze składkami na bezrobocie i ubezpieczenie od gruźlicy przy pomocy mareczek naklejanych na karty ubezpieczeniowe. Równorzędnie istnieją i dwa inne systemy: gotówką („z listy”), oraz „awansem” („au forfait”). Są zdania, że system mareczkowy jest odpowiedniejszy w ubezpieczeniu inwalidzkim i na starość wobec tego, że obejmują one bardzo szerokie sfery ludności. System ten pozwala na automatyczną kontrolę wpłat, chociaż zawiera niebezpieczeństwo fałszowania mareczek oraz używania uprzednio już raz stemplowanych. Posiada też tę wadę, że nie daje możliwości systematycznej kontroli. Z chwilą wprowadzenia powszechnie w 1935 roku książki pracy dla pracowników najemnych, uczyniono pierwszy krok na drodze do zrealizowania nowego systemu poboru składek. W ubezpieczeniu robotników rolnych, stale zatrudnionych, stosuje się system list, podczas gdy w odniesieniu do niestale zatrudnionych, stosuje się system „awansu”.

ŚWIADCZENIA W UBEZPIECZENIACH SPOŁECZNYCH.

Wysokość zasiłku chorobowego.

Wysokość zasiłku chorobowego ustalana jest w stosunku do wysokości zarobku. Spotykamy się tutaj z dużą różnorodnością przy czym walka idzie o to, by ten zasiłek jak najbardziej podnieść, ponieważ stanowi on źródło utrzymania rodziny w czasie, gdy ubezpieczony nie jest zdolny do pracy. Zasiłki chorobowe udziela się od 3 dnia — w Holandii i Luksemburgu, od 4 dnia choroby — w Czechosłowacji (dawniej od 3 dnia), na Węgrzech, w Jugosławii, na Litwie i w Austrii; od 6 dnia — we Francji, od 8 dnia — w Rumunii.

Zasiłki w odniesieniu do wysokości zarobku podstawowego spotykamy w wysokości 40% — w Grecji, w wysokości 50% zarobku podstawowego w Niemczech, Jugosławii, Francji. W Estonii zasiłek ten wynosi od 50 do 60%, w Polsce i w Norwegii — 60%, w Estonii, we Włoszech i Czechosłowacji 66%; w Holandii, Szwajcarii i w Danii — 80%. Na Litwie zasiłek chorobowy wynosi 20% w pierwszym tygodniu, 40% od drugiego do szóstego tygodnia choroby i 50% od siódmego tygodnia. Na Węgrzech — 60% w ciągu pierwszych czterech tygodni, a następnie — 75% zarobku.

Na ogół trzeba stwierdzić, że w okresie kryzysowym i pokryzysowym istnieje tendencja do zmniejszania świadczeń

pieniężnych, natomiast rozbudowywania świadczeń rzeczowych. W rezultacie — spada udział świadczeń pieniężnych w całokształcie świadczeń. Daje się to zaobserwować w Austrii, gdzie obniżono świadczenia pieniężne, przy czym zasiłki chorobowe — w zależności od klasy zarobkowej — od 5 do 40%. W Holandii podwyższono zasiłek z 70% na 80%. W Jugosławii obniżono zasiłki z 66% na 50% zarobku. W Austrii w ubezpieczeniu chorobowym pracowników umysłowych obniżono zasiłek z 75% na 60% podstawy obliczeniowej.

W Grecji przyznaje się zasiłek na okres 26 tygodni, natomiast o ile choroba jest następstwem wypadku — zasiłek podnosi się do 50% i na okres maksymalny 750 dni czyli dwóch lat. W Czechosłowacji wysokość zasiłku wynosi 50% — na okres pierwszych 15 dni niezdolności do pracy w tych kasach, które pobierają składkę do 5% oraz na okres 90 dni w tych kasach, które pobierają składkę 5,5%. W Austrii ostatnio obniżono zasiłek na pierwszych 14 dni choroby do 75% obecnego wymiaru w ubezpieczeniu robotniczym. W Anglii wysokość zasiłku tak zresztą jak i sama wysokość składki ubezpieczeniowej, określona jest w absolutnej sumie jednakowej dla wszystkich ubezpieczonych i niezależnej od wysokości zarobku.

Co się tyczy pomocy dla członków rodziny ubezpieczonego to w ubezpieczeniu chorobowym te świadczenia na ogół przysługują dla żony i dzieci; dla tych ostatnich do wieku lat 14 — Włochy, 15 — Dania, 16 — Francja, Grecja i Norwegia (ta ostatnia — poprzednio do 15 lat), w Rumunii do 18 lat. W Anglii nie ma pomocy dla członków rodziny, w Austrii — nie ma tej pomocy w ubezpieczeniu robotniczym. W niektórych krajach ograniczono ustawowo świadczenia dla członków rodziny; np. w Estonii świadczenia dla członków rodziny ubezpieczonych nie mogą w sumie przekraczać 1/3 części wpłaconych składek. Na Łotwie ograniczenie to idzie jeszcze dalej, ponieważ kasy mogą udzielać tej pomocy członkom rodzin do wysokości 1/4 wpłaconych w ogóle składek, przy czym pomoc lekarska udzielana jest przez kasy dobrowolnie. Na Litwie członkowie rodziny otrzymują pomoc lekarską.

Okres na jaki udziela się zasiłku chorobowego.

Długość okresu czasu, na jaki przyznaje się zasiłek chorobowy, posiada bardzo ważne znaczenie i określa stosunek danego ubezpieczenia do roli, jaką sobie zakreśla w dziedzinie opieki nad rodziną. Otóż zasiłek ten przyznaje się najczęściej po 4 tygodniach ubezpieczenia, przeważnie na okres 26 tygodni. W Estonii zasiłek ten przysługuje tylko na okres 13 tygodni. Do pierwszej grupy krajów, to jest przyznających zasiłki na okres 26-tygodni, należą Niemcy (gdzie kasy mogą udzielać we własnym zakresie powyżej zasadniczej normy) Austria, Francja, Polska, Anglia, Włochy, Jugosławia, Szwajcaria, Dania, Łotwa, Grecja, Norwegia, Holandia, Litwa, Rumunia. Po rocznym okresie składkowym w niektórych krajach przysługuje zasiłek na okres 52 tygodni (Austria, Łotwa, Węgry).

Udział ubezpieczonego w koszcie lekarza i lekarstw.

W niektórych krajach część kosztu lekarza i lekarstw opłaca ubezpieczeni. We Francji ubezpieczony opłaca sam lekarza i uzyskuje od kasy chorych zwrot kosztów według przyjętej z góry taryfy honorariów, jednakże pozostawia się zupełnie wolną rękę lekarzowi w ustalaniu swego honorarium, co w praktyce powoduje, że ubezpieczony ponosi część kosztów lekarza sam. Co się tyczy lekarstw, to ostatnio podwyższono udział ubezpieczonego w koszcie lekarstw, przy czym kasa płaci 80% za lekarstwa, czyli ubezpieczony — 20%, a za lekarstwa powyżej 25 fr. — tylko 60%, czyli ubezpieczony płaci 40%.

Jeżeli przyjmiemy, że w koszcie lekarza partycypuje ubezpieczony w 20%, to przyjmąc można, że udział ubezpieczonego w kosztach leczenia wynosi przynajmniej 20%, a może i 25%. Na Łotwie ubezpieczony ponosi koszt lekarstw w 15%. W Nor-

wegii i na Litwie przewidziany jest zwrot kosztów rzeczowych. W Luksemburgu ubezpieczony opłaca 25% kosztu lekarstwa i lekarza.

Dodatkowe opłaty od wizyt i lekarstw.

W okresie kryzysowym wprowadzono w niektórych krajach dodatkowe opłaty od wizyt lekarskich i wydanych lekarstw obciążających ubezpieczonego: ma to na celu spowodowanie zwracania się do pomocy ubezpieczeń w wypadkach istotnej konieczności i wyeliminowanie zwracania się bez istotnej potrzeby oraz ograniczenie symulacji. Do takich krajów należą np. Węgry, które wprowadziły opłaty tak od wizyt (0.2 pengö) jak i od środków leczniczych (za każdy środek leczniczy 0.3 pengö). W Polsce wprowadzono dopłaty 20 gr. za każdą poradę oraz 10 gr. za każdy zabieg. Za lekarstwo dopłata wynosi 10 gr a za specyfik — 30 gr.

Wysokość świadczeń macierzyńskich.

W zakresie świadczeń macierzyńskich w poszczególnych krajach udziela się pomocy na różny okres czasu. We wszystkich krajach przysługuje pomoc lekarska i lekarstwa, czyli świadczenia rzeczowe po pewnym okresie wyczekiwania. Okres wyczekiwania do zasiłku tygodniowego waha się w różnych krajach, poczynając od obowiązku przebycia w ubezpieczeniu przeważnie w ciągu okresu rocznego przed położeniem — od 3 miesięcy (Szwajcaria, Jugosławia, Estonia, Łotwa), 4 miesięcy (Polska), 6 miesięcy (Rumunia, Austria, Litwa i Luksemburg oraz Niemcy, przy czym Niemcy — w ciągu ostatnich dwóch lat przed położeniem), 9 miesięcy (Szwecja, Węgry — w ciągu 1,5 roku przed położeniem), 10 miesięcy (Dania), a nawet 18 miesięcy przed położeniem (Hiszpania).

Wysokość zasiłku tygodniowego.

Wysokość tego zasiłku waha się także dość znacznie, ale wynosi przeważnie 50% zarobku podstawowego (Francja, Rumunia, Estonia), w Niemczech tyleż, oraz 75% dla niezatrud-

nionych kobiet, przy czym określone jest minimum na 0,5 marki dziennie. W Polsce — dotąd istniejący w wysokości 50% podniesiony został ostatnio na 75%, w Jugosławii — 75%. We Francji, Holandii, na Litwie, Łotwie, w Czechosłowacji i na Węgrzech zasiłek ten równa się zasiłkowi chorobowemu. Na Węgrzech dla członków rodziny wynosi on 0,4 pengö dziennie i równa się połowie tego co dla ubezpieczonych; w niektórych krajach zasiłek ten jest ustalony w sumie absolutnej, a nie w formie odsetka zasiłku chorobowego: a więc w Szwajcarii wynosi on dziennie minimum 1 fr., w Belgii — minimum 3 fr. dziennie. W Anglii zasiłek tygodniowy wynosi 2, względnie 4 funty jednorazowo. W Hiszpanii 50 pesetów tygodniowo. W Danii udziela się — w ciągu 14 dni zasiłek dzienny a po ich upływie w okresie do 6 tygodni — zasiłki specjalne: w stolicy 3 korony dziennie, 2,4 korony w miastach innych i 1,8 korony na wsi.

Długość okresu na który przyznaje się zasiłek tygodniowy.

Okres, na który przysługuje w różnych krajach zasiłek tygodniowy, jest różny. W niektórych krajach przysługuje on na okres 6 tygodni (Szwajcaria, Rumunia, Belgia), 6—13 tygodni (Szwecja), 8 tygodni (Hiszpania, Litwa, Norwegia, Polska — na 2 tygodnie przed i 6 tygodni po położeniu), 10 tygodni (Niemcy — na 4 tygodnie przed i 6 tygodni po), 12 tygodni (Łotwa — na 4 tygodnie przed i 8 tygodni po, oraz — Grecja, Czechosłowacja, Francja, Austria, Węgry i Holandia — na 6 tygodni przed i 6 tygodni po, przy czym Francja, Węgry i Jugosławia — dla ubezpieczonych przez 18 miesięcy przed rozwiązaniem). W niektórych krajach istnieją jeszcze dodatkowe zasiłki na wyżywienie: w Jugosławii — na okres następnych 12 tygodni po 4 dynary dziennie. Prócz zasiłku tygodniowego istnieją także zasiłki jednorazowe, przeważnie na wyekwipowanie; zasiłki te jednorazowo wynoszą np. w Niemczech — 10, względnie — 25 marek, we Włoszech — 300 lirów, w Belgii — 125 franków, na Litwie — 50 litów, w Hiszpanii — 50 pesetów.

Zasiłek mleczny.

Zasiłek mleczny w Niemczech udziela się przez 26, względnie 52 tygodnie w wysokości 50% zasiłku chorobowego, przy czym minimum wynosi 0,25 marki dziennie, w Austrii — na okres 12 tygodni i wynosi on 50% zasiłku chorobowego, w Luksemburgu na okres 12 tygodni, ale wynosi on 25% zasiłku chorobowego. W Szwajcarii minimum wynosi 20 franków, w Grecji przyznaje się zasiłek na okres 60 dni. Na Litwie — na okres 13 tygodni — 80% najwyższego zarobku w najwyższej klasie zarobkowej. We Francji zasiłek mleczny wynosi przez pierwsze 4 miesiące po 150 franków, w następnych dwóch miesiącach — po 100 franków, a następne 3 miesiące — po 50 franków. Na Węgrzech zasiłek mleczny wynosi 0,6 pengő dla ubezpieczonych, a dla członków rodziny 0,3 pengő na okres 12 tygodni. Na Łotwie zasiłek mleczny, dotąd nieistniejący, może być wprowadzony drogą orzeczenia. W Norwegii i Bułgarii instytucje ubezpieczeniowe nie udzielają tego zasiłku.

Świadczenia ubezpieczenia chorobowego dla bezrobotnych.

Ostatnie reformy w ubezpieczeniu chorobowym w niektórych krajach idą w tym kierunku, by zachować uprawnienia dla tych ubezpieczonych, którzy stali się bezrobotnymi. W Anglii np., bezrobotni otrzymali prawo do zasiłku chorobowego na okres pierwszych 18—24 miesięcy bezrobocia. Podobne przepisy wprowadzane są i w niektórych innych krajach.

Świadczenia w ubezpieczeniu wypadkowym.

Świadczenia w ubezpieczeniu wypadkowym udzielane są przez pewien okres czasu w wielu krajach w wysokości świadczeń w ubezpieczeniu chorobowym i z funduszu chorobowego; dopiero po pewnym okresie czasu — z funduszu wypadkowego. Zasiłki ze świadczeń fun-

duszu chorobowego przysługują od 3 dnia — w Luksemburgu, Szwajcarii, Szwecji, od 4 dnia — w Holandii, Włoszech (poprzednio od 6 dnia), od 5 dnia — w Austrii i Francji i od 8 dnia — w Irlandii, przy czym roszczenie do odszkodowania powstaje przy pewnym minimum zmniejszenia zdolności do pracy, spowodowanej wypadkiem.

Okres, który zalicza się do niezdolności czasowej i po którym następuje niezdolność trwała do pracy, różni się zależnie od kraju: w Holandii okres ten wynosi 6 tygodni, na Węgrzech — 20 tygodni, w Grecji zasiłki przysługują na okres dwóch lat. Okres niezdolności trwałej może cechować bądź niezdolność częściową bądź też niezdolność całkowitą: pierwszą cechuje zmniejszenie zarobku, podczas gdy przy drugiej zarobkowanie jest uniemożliwione całkowicie.

Przy niezdolności całkowitej i trwałej wysokość renty wypadkowej określa się w odsetkach płacy rocznej, przy czym w niektórych krajach istnieje granica górna płacy, tj. nie bierze się pod uwagę przy ustalaniu renty części płacy powyżej tej granicy. W Czechosłowacji granicę stanowi 12.000 koron, w Szwajcarii — 6.000 franków, w Finlandii — 24.000 marek, w Belgii — 20.000 franków, w Danii — 2.100 koron. W niektórych krajach ustala się tak granicę górną jak i dolną, poniżej której nie schodzi się przy ustalaniu renty np. w Norwegii bierze się za podstawę płace od 450 do 2.000 koron, w Szwecji od 300 do 2.000 koron, w Austrii od 240 do 2400 szylingów, we Włoszech od 1.000 do 6.000 lirów.

Sama wysokość renty przy pełnej niezdolności wyrażająca się w odsetku podstawowego zarobku rocznego waha się i wynosi 25—50% w Hiszpanii, 60% — w Danii i Norwegii, 66 i 2/3% — w Czechosłowacji, Polsce, Portugalii, Luksemburgu, Francji, Szwecji, Austrii (gdzie ostatnio obniżono do 60%), Estonii, we Włoszech, na Węgrzech, 70% — w Łotwie, Szwajcarii i Holandii. W niektórych krajach dokonano zróżnicowania na renty dla samotnych i posiadających rodzinę na swym utrzy-

maniu np. w Finlandii renta wynosi 50% dla samotnych, oraz 66 i 2/3% dla niezdolnych do pracy od roku, a posiadających rodzinę. W Belgii wprowadzono renty dla lżej poszkodowanych w wysokości 66 i 2/3% oraz ciężiej poszkodowanych, nie mogących się obyć bez pomocy osoby trzeciej — w wysokości 80%. W Szwajcarii w tym ostatnim wypadku renta wynosi 100% zarobku.

Przy niezdolności częściowej ubezpieczony uzyskuje rentę wynoszącą część renty całkowitej (Łotwa, Luksemburg, Czechosłowacja, Szwajcaria, Finlandia, Norwegia, Holandia, Austria, Dania, Estonia, Węgry), bądź renta wynosi tylko część utraconego zarobku np. połowę (Portugalia, Francja, Irlandia) lub dwie trzecie części utraconej (Rumunia, Belgia), przy czym przeważnie zostaje ustalone ile musi wynieść zmniejszenie zdolności zarobkowej, aby uzyskać rentę (np. na Węgrzech) zmniejszenie zarobku o 10%. W niektórych krajach określa się granicę górną zasiłku, np. w Irlandii nie może on wynieść ponad 20 szylingów tygodniowo.

Zasiłki pogrzebowe.

Do świadczeń wypadkowych zaliczyć należy także zasiłki pogrzebowe w razie śmierci poszkodowanego oraz świadczenia dla pozostałych członków rodziny zmarłego. Zasiłek pogrzebowy bywa udzielany albo w formie pewnej wielokrotności płacy dziennej, albo też w formie określonej sumy jednorazowo wypłacanej. W Portugalii zasiłek pogrzebowy wynosi 15-krotny dzienny zarobek, w Niemczech — 20-krotny, w Polsce — 3 tygodniowy zarobek, w Estonii — 20—30-krotny dzienny zarobek, w Jugosławii i na Węgrzech — 30-krotny, na Łotwie — 40-krotny dzienny zarobek. W niektórych krajach zasiłek ten ujęty jest w formie pewnej części zarobku rocznego, np. w Szwecji — dziesiątej części zarobku rocznego, przy czym minimum wynosi 100 koron, w Luksemburgu — piętnastej części zarobku rocznego. W Austrii za-

siłek pogrzebowy określono w formie części renty rocznej, mianowicie — dziesiątej części renty wypadkowej. Do tych krajów, które ustaliły wysokość zasiłku pogrzebowego w sumie absolutnej należą: Rumunia w zależności od klasy zarobku — od 2000 do 5000 lei, w Belgii — 750 franków, w Norwegii — 75 koron, w Danii — 180 koron, w Hiszpanii 100—200 pesetów, w Grecji — 2000 drachm.

Świadczenia dla pozostałych po zmarłym członków rodziny.

Renty dla pozostałych członków rodziny obejmują renty dla wdów, sierot i innych członków rodziny (wstępni, zstępni). Renty dla wdów wynoszą przeważnie pewien odsetek płacy rocznej zmarłego: 20% w Rumunii, Luksemburgu, Portugalii, Czechosłowacji, Francji, Norwegii, Austrii i na Węgrzech, 25% — w Szwecji, 30% — w Szwajcarii, Holandii, Polsce, Jugosławii, Estonii i Łotwie, 33 i 1/3% — w Finlandii, 40% — we Włoszech. W Belgii przyjęto nieco inną zasadę — ustalając rentę wdowią w formie odsetka tej renty, do której w chwili śmierci miałby prawo zmarły — w danym wypadku 30% tej renty. W niektórych krajach rentę przyznaje się w pewnej określonej sumie jednocześnie dla wdowy i dzieci: w Grecji — w sumie 40%, w Hiszpanii — 50%; w Belgii renta dla wdowy wyprowadza się z przypuszczalnej fikcyjnej renty, jakaby powstała dla wieku przeciętnego z dwóch wieków — zmarłego i wdowy.

Przechodząc obecnie do rent dla sierot trzeba przede wszystkim podkreślić, że we wszystkich prawie ubezpieczeniach istnieje rozróżnienie na sieroty częściowe (jedno z rodziców nie żyje) i całkowite (oboje rodzice zmarli), przy czym ta druga kategoria otrzymuje wyższe renty. Renta dla sierot przysługuje do pewnego wieku, różnego w różnych ubezpieczeniach: poczynając od wieku lat 14, do którego sieroty mają uprawnienia (Portugalia), 15 lat (Czechosłowacja, Norwegia,

Szwecja, Austria, Estonia), 16 lat (Jugosławia, Łotwa, Luksemburg, Szwajcaria, Holandia, Węgry), 17 lat (Finlandia) i wreszcie do lat 18 w Rumunii, a gdy kontynuuje naukę — to nawet do lat 21. W Polsce — do lat 17-tu chłopcy, dziewczęta — do lat 18-tu z tym, że o ile kontynuują studia, to do roku 21-go, a o ile kształcą się w wyższym zakładzie naukowym — do 24 lat wieku. Sierota otrzymuje 15% płacy rocznej zmarłego (Rumunia, Szwajcaria, Austria, Łotwa, Luksemburg, Węgry) albo 1/6 części płacy rocznej zmarłego (Finlandia, Szwecja, Estonia), 20% (Polska), albo też 25% płacy rocznej (Jugosławia). W niektórych krajach nie określono, ile otrzymuje każda z sierot, tylko przeznacza się ogółem na sieroty pewien odsetek płacy rocznej zmarłego, którym się sieroty dzielą, np. we Włoszech i w Grecji — 60%. Poza tym określone jest w niektórych ustawodawstwach ubezpieczeniowych, ile może wynieść ogół rent na sieroty, np. w Rumunii — nie może przekroczyć 40% płacy rocznej zmarłego, to samo w Portugalii, Francji; w Belgii — do 45%.

Sieroty całkowite uzyskują przeważnie 20% płacy rocznej zmarłego (Luksemburg, Czechosłowacja, Holandia, Austria), 25% (Szwajcaria, Finlandia, Polska, Estonia), 30% (Węgry), 33 i 1/3% (Łotwa).

W niektórych krajach określone zostało maksimum, jakie można przyznać, np. w Belgii, Francji i Portugalii — przy 20% dla jednej sieroty, maksimum dla wszystkich sierot stanowi 60%, w Rumunii — 30%, przy czym maksimum stanowi także 60%.

Prawie we wszystkich ustawodawstwach określone jest maksimum wszystkich rent dla pozostałych członków rodziny, wyrażone w stosunku do renty, jakąby uzyskał zmarły w chwili śmierci, przy czym odsetek, jaki stanowią te renty, w stosunku do wyżej wymienionych podstaw różni się w różnych krajach dość znacznie, a mianowicie: poczynając od 50% — w Norwegii, 60% — w Szwajcarii i Holandii, 66 i 2/3% w Luksemburgu, Czechosłowacji, Finlandii, Szwecji, Austrii, Estonii, na Węgrzech oraz 100% ewentualnej renty zmarłego w Jugosławii, Łotwie i Polsce.

Świadczenia w ubezpieczeniu inwalidzkim.

Po zanalizowaniu systemów świadczeń w ubezpieczeniu wypadkowym, przejdźmy obecnie do zanalizowania wysokości świadczeń w następnym z kolei ubezpieczeniu, to jest ubezpieczeniu inwalidzkim. Ubezpieczenie to zasadniczo obejmuje kilka ryzyk, a mianowicie — inwalidztwo, starość i śmierć i wobec tego należy rozpatrzyć po kolei wysokość świadczeń z każdego z tych trzech tytułów. We wszystkich systemach ubezpieczeniowych przyznaje się rentę tym, którzy utracili w pewnym stopniu zdolność do pracy zarobkowej, przy czym stopień utraty tej zdolności jest czynnikiem decydującym. W niektórych krajach uzyskuje się rentę już przy utracie zdolności zarobkowej wynoszącej połowę (Bułgaria), w innych — dopiero przy utracie dwóch trzecich zdolności zarobkowej przyznaje się rentę inwalidzką (Luksemburg, Czechosłowacja, Polska, Jugosławia, Francja, Włochy, Dania). W niektórych krajach inaczej reguluje się powyższą sprawę w odniesieniu do robotników, a inaczej w odniesieniu do pracowników umysłowych, np. na Węgrzech — dla pracowników umysłowych zmniejszenie zdolności zarobkowej wynieść musi $\frac{1}{2}$, podczas gdy dla robotników to zmniejszenie musi wynieść $\frac{2}{3}$, a więc jest ono wyższe.

Dla uzyskania renty inwalidzkiej ustawodawstwa ubezpieczeniowe ustalają warunki polegające przede wszystkim na nałożeniu przez pewien okres do tego ubezpieczenia i wpłacaniu przez pewien okres składek ubezpieczeniowych. Świadczenia uzależnione są od przebycia w ubezpieczeniu pewnego okresu czasu, przy czym okres ten nazywa się „o k r e s e m w y c z e k i w a n i a”, i mierzy się liczbą tygodni składkowych. W Polsce okres wyczekiwania wynosi 200 tygodni składkowych, które muszą przypadać na ostatnie 10 lat, z czego 50 tygodni przypadać winno na ostatnie 3 lata. Na Węgrzech podobnie jak w Polsce okres wyczekiwania wynosi 200 tygodni składkowych, we Włoszech — 240 tygodni, w Niemczech — 260 tygodni.

Ubezpieczenie starcze.

Ubezpieczenie starcze w zasadzie określa ryzyko przez siebie pokrywane przez ustalenie wieku przy którym ubezpieczony ma prawo do renty i to niezależnie od ewentualnej niezdolności do pracy. Natomiast wyjątkowo przyznanie renty może być związane przy ukończeniu odpowiedniego wieku — z przerwaniem działalności zawodowej jak to ma miejsce np. w Austrii w ubezpieczeniu pracowników umysłowych, w Holandii w ubezpieczeniu górniczym, lub w Grecji w ubezpieczeniu robotników w fabrykach tytoniowych. Przerywając pracę ubezpieczony nie potrzebuje dowieść, że nie może pracować, wystarczy gdy praca zostanie przez niego przerwana. Wiek do renty starczej ustala się przeważnie nie w sposób absolutny; przeważnie dopuszcza się możliwość uzyskania przy pewnych warunkach renty wcześniej o lat 5 czy 10, naturalnie odpowiednio ją obniżając. Ma to miejsce np. w ubezpieczeniu pracowników umysłowych w Belgii, Francji, Włoszech i Austrii. Poza tym — wiek przy którym udziela się renty może się różnić wraz z płcią ubezpieczonego: ma to miejsce w ubezpieczeniu pracowników umysłowych w Austrii i Czechosłowacji, w ubezpieczeniu robotników — w Belgii i Rosji. Zróżnicowanie pod względem wieku może się wiązać z rodzajem wykonywanej pracy i klasyfikowaniem tej pracy z punktu widzenia tego czy jest ona bardziej lub mniej przykra; ma to miejsce w Belgii i Rosji — w tej ostatniej w ubezpieczeniu górników.

Wiek uprawniający do renty starczej.

Do krajów, w których wiek do renty starczej określony został dla robotników na 65 lat, co spotykamy w większości krajów, należą: Niemcy, Austria, Anglia, Hiszpania, Luksemburg, Polska, Rumunia. W niektórych krajach wiek ten określony został na lat 60, a mianowicie: w Bułgarii, Francji i Rosji. W Czechosłowacji wiek wynosi lat 65, jednakże prawo do renty uzyskuje się tylko wówczas, gdy zaprzestanie się pracy, co nie jest konieczne, o ile zarobek wynosi poniżej 50% tego co za-

rabiają w danej gałęzi robotnicy, przy tym czas wyczekiwania wynosi 400 tygodni składkowych. We Francji gdzie wiek wynosi lat 60 i we Włoszech, gdzie wiek ten wynosi lat 65 — możliwym jest uzyskanie warunkowo renty wcześniej o lat 5, przy czym we Włoszech ubezpieczony winien mieć wówczas wpłacone co najmniej 480 składek tygodniowych. Na Węgrzech wiek lat 65 określony został tak dla umysłowych, jak i dla robotników. W Belgii dla mężczyzn określono wiek na lat 65, dla kobiet lat 60, z tym jeszcze rozróżnieniem, iż w niektórych przemysłach, gdzie praca jest specjalnie uciążliwa i należy do „brudnych“ wiek do renty wynosi 60 lat dla mężczyzn i 55 lat dla kobiet, przy czym możliwym jest uzyskanie warunkowo renty jeszcze o 5 lat wcześniej. W Rosji dokonano podobnego rozróżnienia, w 6 przemysłach podstawowych, ustalając wiek dla mężczyzn na 60, a dla kobiet na 55 lat, przy czym stworzono specjalne warunki dla górników, którzy pracują pod powierzchnią.

Przejdźmy obecnie do wieku uprawniającego do renty starczej dla pracowników umysłowych. Tutaj wiek ten określony został albo jednakowo dla mężczyzn i kobiet — jak to ma miejsce w Niemczech i Luksemburgu — na lat 65, albo też inny wiek dla mężczyzn a inny dla kobiet, jak np. w Austrii, Belgii, Czechosłowacji. W wymienionych powyżej krajach, w których istnieje rozróżnienie wieku do renty dla mężczyzn i dla kobiet — ustalone zostało dla mężczyzn lat 65 a dla kobiet — 60. W niektórych krajach istnieje możliwość uzyskania warunkowo renty wcześniej. W Niemczech wiek lat 65 może być obniżony do lat 60 w wypadku, gdy pracownik umysłowy pozostaje przez rok bez pracy, w Austrii — dla mężczyzn przy ukończeniu lat 60, dla kobiet — przy ukończeniu lat 55 — o ile posiadają wpłacone 120 miesięcznych składek. Na Węgrzech rentę starczą uzyskuje się przy 65 latach wieku i wpłaceniu 200 składek miesięcznych. W Austrii uzyskuje się rentę tylko przy zaprzestaniu pracy zarobkowej. W Belgii rentę warunkową można uzyskać nawet o 10 lat wcześniej. W Luksemburgu przy ogólnym wieku wynoszącym lat 65 rentę warunkową można uzyskać

o 5 lat wcześniej, przy czym warunkiem jest zaprzestanie pracy. W Polsce renta warunkowa jest do uzyskania o 5 lat wcześniej przez ubezpieczonych, którzy wpłacili pewną liczbę składek miesięcznych: mężczyźni — 480, kobiety — 420 składek. W Czechosłowacji taka sama renta warunkowa jest do uzyskania o 5 lat wcześniej o ile jest wpłacone 480 składek.

Co się tyczy górników, to na ogół uzyskują oni specjalne warunki co do wieku: 65 lat — w Rumunii, oraz tenże wiek w Niemczech — przy możliwości uzyskania renty po ukończeniu 50 lat o ile ubezpieczony ma wpłacone 300 składek miesięcznych, oraz — na Węgrzech, z tym, że rentę może uzyskać przy 60 latach ukończonych o ile ubezpieczony posiada 40 lat pracy w ogóle albo 25 lat pracy pod ziemią. W Belgii wiek dla ogółu górników wynosi lat 60, o ile pracują na powierzchni oraz lat 55, o ile pracują na dole. W Holandii wiek wynosi lat 60, pod warunkiem, że ubezpieczony zaprzestał pracy. W Czechosłowacji wiek wynosi lat 60, o ile wpłacał składki od 15 do 30 lat oraz 55 lat, o ile składki płacone były przez okres powyżej 30 lat. We Francji wiek górników do renty ustalono na lat 55.

R e n t a w d o w i a .

W ubezpieczeniu ogólnym warunki dla renty wdowiej w różnych systemach ubezpieczeniowych uregulowane są dość różnorodnie. W Luksemburgu uzyskują rentę wdowią kobiety niezdolne do pracy lub mające ukończonych 55 lat lub też posiadające troje dzieci na swym wyłącznym utrzymaniu. W Szwajcarii uzyskuje wdowa rentę inwalidzką, gdy nie posiada renty starszej (kanton Bazyleja). W Czechosłowacji uzyskuje rentę inwalidzką wdowa, która jest albo niezdolną do pracy, albo ma dwoje dzieci na utrzymaniu. W Holandii, gdy ma 60 lat ukończonych i jest w 2/3 niezdolna do pracy. W Niemczech—w ubezpieczeniu robotniczym — gdy ukończyła 65 lat lub jest niezdolna do pracy.

Wysokość renty dla wdowy wynosi najmniej 40% (Bułgaria), przeważnie zaś 50% przypuszczalnej renty zmarłego (Luksemburg, Czechosłowacja, Włochy, Węgry); w Holandii—renta ta wynosi $\frac{5}{6}$ sumy podstawowej, od której obliczany byłby rentę męża, a w Belgii dla rent robotniczych — równa się rencie ewentualnej zmarłego. W Niemczech renta wdowy wynosi w ubezpieczeniu robotniczym 40%, a w ubezpieczeniu pracowników umysłowych — 50%. W Anglii renta ta określona jest z góry w sumie absolutnej i wynosi 10 szylingów tygodniowo, przy czym na pierwsze dziecko przyznaje się dodatkowo 5 szylingów, a na każde następne — po 3 szylingi tygodniowo. We Francji wdowa otrzymuje jednorazowo kapitał w sumie wynoszący 20% rocznego przeciętnego zarobku zmarłego.

R e n t a s i e r o c a .

Renty dla sierot przyznaje się do 14 lat wieku (Holandia), 16 lat (Luksemburg), 17 lat (Czechosłowacja), 18 lat (Włochy, Szwajcaria: Kanton - Bazyleja). W niektórych krajach dokonano rozróżnienia na te sieroty, które się nie uczą oraz te, które kontynuują naukę; dla ostatniej kategorii przeważnie renty przyznaje się do późniejszego wieku, np. w Anglii — dla ogółu sierot przyznaje się renty do 14 lat, natomiast dla uczących się — do lat 16-tu. Na Węgrzech dokonano rozróżnienia na sieroty robotników i pracowników umysłowych, o ile pierwsze mają prawo do renty krócej — mianowicie do 15 lat, to dzieci pracowników umysłowych — do lat 18-tu. W Niemczech nastąpiło rozróżnienie w każdej z wyżej wymienionych kategorii na kontynuujących naukę i niepozostających w szkole, o ile sieroty robotników mają prawo do renty do 15 lat, to uczące się — do lat 18. Sieroty po pracownikach umysłowych mają uprawnienie do renty także do 15 lat, ale w razie kontynuowania nauki renta przysługuje dłużej, bo nawet do 21 lat.

Renty sieroce wynoszą, poczynając od 15% dla każdej sieroty (Węgry), 20% (Czechosłowacja, Włochy), do 40% (Niemcy). W Anglii przypada na każdą sierotę renta w absolutnej

sumie wynoszącej 7 szylingów i 6 pensów tygodniowo. W Belgii wynosi renta 240 franków. Dla sierot zupełnych renty są wyższe i wynoszą od 30% (Węgry), 40% (Czechosłowacja) do 50% (Bułgaria). W Belgii — ustalone one są w absolutnej sumie wynoszącej 420 franków.

Świadczenia w ubezpieczeniu na wypadek braku pracy.

W ubezpieczeniu tym w większości krajów nie oblicza się dokładnie ryzyka i nie zbiera odpowiednich funduszy, stwarzając tylko nieoparte na podstawach statystyczno-matematycznych fundusze zaopatrzeń, korzystając w chwilach kryzysu w dużym stopniu z subsydiów skarbu. W wielu krajach jest ono jak dotychczas oparte na zasadzie dobrowolności i nie obejmuje większych odłamów świata pracy, a tylko pewne stosunkowo węższe kategorie pracowników. To też i świadczenia tego ubezpieczenia, jak dotychczas, nie przybrały takiego znaczenia, jakie posiadają w pewnych gałęziach ubezpieczeń społecznych. Świadczenia udziela się w ubezpieczeniu na wypadek bezrobocia przeważnie po pewnym okresie należenia do tego ubezpieczenia i po wpłaceniu większej lub mniejszej liczby składek, przy czym w większości krajów skarb państwa pokrywa część zasiłków, przy czym część dopłacana waha się przeważnie w granicach od 20% do 70% wypłacanych bezrobotnym zasiłków. Uprawnienia do świadczeń uzyskuje ubezpieczony, po należeniu przez pewien okres do ubezpieczenia: w Anglii — po wpłaceniu 30 składek w ciągu ostatniego roku przed bezrobociem; we Francji i w Niemczech — kto należał i opłacał składki w ciągu 52 tygodni — uzyskuje uprawnienia do świadczeń. W Finlandii — kto wpłacił 26 składek tygodniowych, a więc właściwie należał przez okres półroczny; w Hiszpanii — przez okres trzymiesięczny. We Włoszech — ma prawo do świadczeń, kto w ciągu okresu 2-letniego wpłacił 24 składki półmiesięczne. W Czechosłowacji kasy uzyskują zasiłki skarbu dla tych, którzy należeli do nich przez okres 6-miesięczny. W Polsce uzyskują prawo do zasiłków pracownicy

umysłowi, którzy przebyli w ubezpieczeniu 12 miesięcy w ciągu ostatnich dwóch lat, a robotnicy — którzy podlegali obowiązkowi ubezpieczenia przez 26 tygodni w ciągu ostatniego roku. W Szwecji okres wyczekiwania na zasiłek wynosi od 6 do 14 dni, w Holandii — 6 dni, w Belgii — 3 dni, w Niemczech od 3 do 14 dni od chwili złożenia podania, we Włoszech — 8 dni. Zasiłki w tym ubezpieczeniu przyznaje się na różny okres. W Hiszpanii na 60 dni w okresie rocznym, w Danii kasy obowiązane są przyznawać na 70 dni w ciągu roku, jednakże ani jedna nie przyznaje mniej, aniżeli na 100 dni w roku, w Szwecji na okres od 1 do 4 miesięcy w ciągu roku, we Francji na 80 dni, w Niemczech na 20 tygodni w ciągu roku, w Anglii na 156 dni w ciągu okresu rocznego, w Szwajcarii na 90 dni w roku, we Włoszech na 90 dni przy wpłacanych 24 składkach oraz 120 dni przy wpłacanych 36 składkach, w Austrii na 20 tygodni a wyjątkowo na 30 tygodni, w Czechosłowacji i Irlandii na 26 tygodni. W Szwajcarii zasiłki nie mogą przekraczać 50% zarobku, oraz dla utrzymujących rodziny — 60% zarobku.

ORGANIZACJA INSTYTUCYJ UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH.

W ostatnich latach ubezpieczenia społeczne, realizowane poszczególnymi gałęziami, były stosowane w praktyce przez wiele różnych instytucji ubezpieczeniowych, rządzących się autonomicznie; wytworzyło to pewien chaos i konieczność dokonania reform w kierunku scalenia ich w jedną całość, to jest połączenia różnych gałęzi ubezpieczenia w jednej instytucji ubezpieczeniowej—ubezpieczalni, oraz ewentualnego s c e n t r a l i z o w a n i a spraw ubezpieczeniowych w jednej instytucji ubezpieczeniowej głównej. Procesy centralizacyjne i scaleniowe trwają już od kilkunastu lat i w chwili obecnej możemy powiedzieć, że do krajów, które w znacznym stopniu dokonały tak niezbędnych dla dalszego racjonalnego rozwoju ubezpieczeń społecznych najważniejszych prac scaleniowych należą: Austria, Czechosłowacja, Polska, Węgry, Rumunia i Jugosławia. Niezależne dotychczas instytucje ubezpieczeniowe zostają podporządkowane tworzonemu instytucjom centralnym, które w wielu krajach już powstały, a w wielu są zaprojektowane i niewątpliwie powstaną w najbliższych latach. Procesy reorganizacyjne powodują likwidację instytucji zbędnych, co zmniejsza dotychczasowe prace administracyjnego charakteru i upraszcza wszelkiego rodzaju kontakty z ubezpieczonymi i zainteresowanymi. Procesy centralizacyjne w Austrii wytwarzają ciała centralne ubezpieczeń społecznych, we Włoszech przez utworzenie Faszystowskiego Instytutu Przeczności oraz Federacji Kas Wzajemnej Pomocy w Przemysle, we Francji przez zmniejszanie liczby unii ubezpieczeniowych, tworząc z departamentalnych—

większe unie terytorialne, oraz nadanie określonego charakteru głównej instytucji finansowej ubezpieczeń — Centralnej Kasie Gwarancji. Na Węgrzech utworzono centralną instytucję ubezpieczeniową pod nazwą Narodowego Instytutu Ubezpieczeń Społecznych, w Rumunii utworzono Kasę Centralną Ubezpieczeń Społecznych, która kieruje kasami terytorialnymi, w Hiszpanii wreszcie instytucją centralizującą dyspozycje jest Instytut Narodowy Ubezpieczeń. Większość z tych instytucji powstała w okresie ostatnich lat kilkunastu, przy czym dalszy proces centralizacyjny trwa niezmiennie. Wobec powyższego należy się spodziewać, że okres najbliższy spowoduje nader zasadnicze zmiany w strukturze instytucji ubezpieczenia społecznego, a w związku z tym wzmoże się w poszczególnych krajach sprawność i skuteczność działalności ubezpieczeń społecznych.

Samorząd w instytucjach ubezpieczeń społecznych.

Instytucje ubezpieczeń społecznych rządzą się na ogół we wszystkich krajach autonomicznie, a do ciał zarządzających wchodzi przedstawiciele stron zainteresowanych, to jest pracowników i pracodawców w pewnym stosunku z wyborów. W niektórych krajach nowy kierunek rządów wprowadził zasadę odpowiedzialności i rządzenia jednoosobowego i w instytucjach ubezpieczeniowych. W ostatnich jednak latach widzimy powrót do s a m o r z ą d u w niektórych krajach. Na Węgrzech w kwietniu 1935 — miały miejsce nowe wybory do władz zakładów ubezpieczeń. W Jugosławii — mające się odbyć wybory do władz Centralnego Zakładu Ubezpieczeń, wyznaczone poprzednio na grudzień 1935 roku, zostały odłożone. Jednocześnie jednak jesteśmy świadkami znoszenia samorządu np. w Niemczech, gdzie ostatnio nastąpiło jakby częściowo ograniczenie władzy komisarzy, którzy winni są wysłuchać opinii rady przybocznej, jak dotychczas w następujących najważniejszych sprawach: a) przy uchwalaniu statutu, b) ustalaniu preliminarzy budżetowych, c) składaniu zamknięć rachunkowych.

DZIAŁALNOŚĆ UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH A OPIEKA SPOŁECZNA.

Wprowadzenie na szeroką skalę ubezpieczeń społecznych zmieniło dotychczasowe stosunki społeczne, szczególnie w dziedzinie samopomocy i opieki społecznej. Trudno jest określić liczbowo w jaki sposób np. odbiło się wprowadzenie ubezpieczeń społecznych na działalności instytucji opieki społecznej, ponieważ opieka społeczna i jej działalność nie jest czymś niezmiennym, lecz zmienia swój zakres zainteresowań oraz działalności, w ostatnich latach znacznie je rozszerzając. Mimo to da się ocenić w pewnych wypadkach, jaki był skutek wprowadzenia ubezpieczeń społecznych na odcinku opieki, której działalność okazała się w pewnych wypadkach zbędną i niepotrzebną. W sprawozdaniach francuskich oceniane są np. oszczędności opieki społecznej spowodowane wprowadzeniem ubezpieczeń społecznych w roku 1934 na 200 milionów franków, czyli o tę sumę zmniejszyły się wydatki instytucji opieki społecznej w roku 1934 w porównaniu z 1932 i 1933. Mamy tutaj do czynienia z widocznym skutkiem działalności ubezpieczeń społecznych na pewnym niewielkim odcinku, który należy jednak uznać za tym bardziej korzystny, iż dzięki działalności ubezpieczeń udało się, choć częściowo zastąpić działalność filantropijnego charakteru, o wiele bardziej wartościową działalnością samopomocy i przeznaczonej społecznej.

ZADANIA UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH W PRZYSZŁOŚCI.

W jakim kierunku idą p r z e k s z t a ł c e n i a w instytucjach i przemiany w celach ubezpieczeń społecznych dają nam na to pogląd enuncjacje osób, które kierują ubezpieczeniami w poszczególnych krajach, albo są za ten kierunek odpowiedzialne. Ostatnio np. bardzo charakterystycznie ujęte zostały c e l e u b e z p i e c z e ń s p o ł e c z n y c h w przyszłości tak, jak je pojmuje dyrektor Urzędu Ubezpieczeń Społecznych w Szwajcarii, oświadczając (czerwiec 1936), iż widzi w c h w i l i o b e c n e j trzy zasadnicze problemy do zrealizowania na drodze dalszego rozwoju szwajcarskich ubezpieczeń społecznych:

- a) dokonanie rewizji dotychczasowych ułatwień w kierunku dostarczenia słabszym gospodarczo członkom ubezpieczeń więcej niż dotychczas, po przez racjonalizację opieki lekarskiej i dopłat do honorariów lekarskich, co może nastąpić przez wciągnięcie do ubezpieczenia osób lepiej gospodarczo usytuowanych;
- b) tworzenie związków celowych dla wspólnego rozwiązywania zadań opieki lekarskiej i innych zadań pokrewnych, przy zachowaniu samodzielności kas;
- c) rozdział subwencji skarbu według grup zarobkowych w ten sposób, by główna część tych subwencji przypadała w udziale niższym kategoriom zarobkowym.

W Austrii do zadań na najbliższą przyszłość zaliczono:

- a) rozszerzenie ubezpieczenia wypadkowego na wszystkich ubezpieczonych od choroby;
- b) zrealizowanie teoretycznie istniejących od 1925 roku ubezpieczeń robotniczych inwalidzkich i starczych;
- c) wzmocnienie podstaw finansowych ubezpieczenia chorobowego i na wypadek bezrobocia;
- d) zwolnienie państwa od obowiązku subwencjonowania ubezpieczenia od bezrobocia.

W Czechosłowacji, według dążeń jakie się ostatnio zaznaczają, zaliczono do głównych celów, które mają do zrealizowania ubezpieczenia społeczne na najbliższą przyszłość następujące:

- a) stworzenie samodzielnego i odrębnego ubezpieczenia chorobowego pracowników umysłowych;
- b) czasowe zreformowanie ubezpieczenia wypadkowego;
- c) zrealizowanie jak najszybciej ubezpieczenia społecznego drobnych przedsiębiorców samodzielnych wobec kryzysu w handlu i rzemiośle.

Krótki przegląd ubezpieczeń społecznych w krajach innych, przez nas przedstawiony, nie jest pełny i z konieczności zawiera pewne luki. Spowodowane to jest między innymi tym, że prawie wszystkie kraje dokonują obecnie poważnych zmian reorganizacyjnych, zmieniają wysokość składek, wysokość świadczeń oraz ustrój instytucji ubezpieczeniowych tak, że prawie codziennie dokonuje się jakichś poważniejszych lub mniej poważnych zmian. W tym stanie rzeczy trudno jest ująć ubezpieczenia społeczne jako coś wykończonego i ustabilizowanego, niepodlegającego szybkim procesom przekształceniowym. Mimo to w zestawieniu tak wielu elementów, składających się na stan ubezpieczeń społecznych w pewnym okresie czasu, daje możliwość interesującym się tym zagadnieniem i pragnącym porównać stan ubezpieczeń w Polsce ze stanem w obcych krajach, dokonać tego porównania i ocenić na jakim poziomie znajdują się w chwili obecnej ubezpieczenia społeczne w Polsce.

ZAKOŃCZENIE.

Według danych Międzynarodowego Biura Pracy, istnieje w chwili obecnej w świecie około 250 ustaw dotyczących ubezpieczeń społecznych w różnych krajach, a jeżeli doliczyć do tego ustawy, na których podstawie są zorganizowane różne rodzaje ubezpieczeń zastępczych, to liczba ta sięgnie zapewne ponad 400. W tych warunkach niełatwą jest sprawą niespecjaliście wyrobić sobie pogląd na stan ubezpieczeń społecznych w świecie, oraz na stan ich w dobie obecnej; tym trudniej to przyjdzie nawet osobie, która pragnie poświęcić się studiom porównawczym w zakresie ubezpieczeń społecznych, jeżeli weźmiemy pod uwagę, że tempo zmian w tym zakresie jest bardzo znaczne i że nie ma prawie miesiąca, aby nie zaszło coś nowego i nader istotnego w organizacji dotychczas istniejących ubezpieczeń, a każdy rok przynosi długi rejestr zmian w tym zakresie. Niniejsza krótka praca daje możliwość zorientowania się w tym dość zawiłym labiryncie, starając się uwzględnić możliwie wszystkie te zmiany, jakie miały miejsce w zakresie ubezpieczeń społecznych do połowy 1937 roku. Interesujący się dalszym rozwojem ubezpieczeń społecznych czytelnik będzie mógł, po przeczytaniu tej krótkiej pracy, łatwiej przystąpić do śledzenia dalszych zmian, jakie niewątpliwie zachodzić będą w przyszłości w rozpatrywanej przez nas dziedzinie.

SPIS TREŚCI.

	str.
Wstęp	3
Ubezpieczeni a ubezpieczenia społeczne . .	4
Ubezpieczeni w stosunku do ogółu ludności i zawodowo czynnych	4
Powszechność ubezpieczenia społecznego .	6
Ubezpieczenie społeczne przymusowe a do- browolne	9
Rodzaje ubezpieczeń i ich ewolucja histo- ryczna w różnych krajach	11
Wprowadzanie ubezpieczeń społecznych we- dług krajów	11
Wprowadzanie ubezpieczenia od wypadków.	14
Wprowadzanie ubezpieczenia od chorób za- wodowych	15
Wprowadzanie ubezpieczenia chorobowego .	16
Wprowadzanie ubezpieczenia na wypadek macierzyństwa	17
Wprowadzanie ubezpieczenia od gruźlicy .	18
Ubezpieczenie inwalidzkie, starcze i na wypa- dek śmierci	20
Ubezpieczenie na wypadek braku pracy . .	22

Ubezpieczenie zastępcze	24
Ubezpieczenie pracowników umysłowych	24
Ubezpieczenie górników	25
Ubezpieczenie marynarzy	25
Ubezpieczenie rybaków	25
Ubezpieczenie urzędników publicznych	26
Ubezpieczenie pracowników kolei i poczty.	26
Ubezpieczenie pracowników przedsiębiorstw państwowych	27
Strona gospodarcza i finansowa ubezpieczeń społecznych	28
Wysokość składek ubezpieczeniowych.	28
Składka ubezpieczeniowa a wysokość zarobków	31
Dochody i wydatki ubezpieczeń w różnych krajach	32
Obciążenia pracodawcy i pracownika składką ubezpieczeniową oraz świadczenia z funduszków publicznych	33
Wielkość majątku ubezpieczeń społecznych	35
Systemy pobierania składek	36
Świadczenia w ubezpieczeniach społecznych	38
Wysokość zasiłku chorobowego	38
Okres na jaki udziela się zasiłku chorobowego	40
Udział ubezpieczonego w koszcie lekarza i lekarstw	40
Dodatkowe opłaty od wizyt i lekarstw	41
Wysokość świadczeń macierzyńskich	41
Wysokość zasiłku tygodniowego	42
Długość okresu na który przyznaje się zasiłek tygodniowy	42
Zasiłek mleczny	43
Świadczenia ubezpieczenia chorobowego dla bezrobotnych	43
Świadczenia w ubezpieczeniu wypadkowym	44
Zasiłki pogrzebowe	45

Świadczenia dla pozostałych po zmarłym	
członków rodziny	46
Świadczenia w ubezpieczeniu inwalidzkim	48
Ubezpieczenie starcze	49
Wiek uprawniający do renty starczej	49
Renta wdowia	51
Renta sieroca	52
Świadczenia w ubezpieczeniu na wypadek braku pracy	53
Organizacja instytucji ubezpieczeń społecznych	55
Samorząd w instytucjach ubezpieczeń społecznych	56
Działalność ubezpieczeń społecznych a opieka społeczna	57
Zadania ubezpieczeń społecznych na przyszłość	58
Zakończenie	60
Spis treści	61

